

De verborgen angst voor natuur

Essay en verslag debat

Essay opgesteld in opdracht van InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster
door:

*Agnes van den Berg,
m.m.v. Silvia Blok,
Alterra, Wageningen UR*

Verslag debat:

*Peter de Jaeger,
Persbureau Agrajager*

Het essay en het verslag van het debat zijn opgesteld als onderdeel van het thema 'Groene Ruimte', onder begeleiding van ir. N.J. Beun en dr. J.H.A. Hillebrand (InnovatieNetwerk).

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster
Postbus 20401
2500 EK Den Haag
tel.: 070 378 56 53
internet: <http://www.agro.nl/innovatienetwerk/>

ISBN: 90 – 5059 – 241 – 4

Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.

Rapportnr. 04.2.089 (serie achtergrondrapporten), Den Haag, november 2004.

Voorwoord

Voor u ligt het essay dat dr. Agnes van den Berg (Alterra, Wageningen UR) in onze opdracht schreef over verborgen angsten voor de natuur. Conclusie van het essay is dat beleidsmakers en natuurbeheerders in Nederland de ogen te veel sluiten voor mogelijke risico's die natuur met zich meebrengt. Voorbeeld van die risico's is een hogere kans op ziektes. Naast de reële risico's leven burgers ook met diepgewortelde natuurangsten. Men schaamt zich hiervoor en het is taboe om erover te praten. De combinatie van reële gevaren en verborgen angsten werkt als een tijdbom onder het huidige natuurbeleid.

Het aandeel van ruige natuur in ons land neemt toe. Bezoekers worden gestimuleerd van het rechte pad af te wijken en te gaan struinen door de (wilde) natuur. Om te voorkomen dat het draagvlak van het natuurbeleid afkalft, bijvoorbeeld door incidenten, dienen volgens Van den Berg de overheid en de beheerorganisaties de bezoekers te wijzen op mogelijke gevaren, zonder echter dat dit te veel wordt benadrukt omdat anders mensen juist bang worden gemaakt. Angstige ervaringen kunnen overigens ook zeer intensieve emoties oproepen en daarmee een sleutelrol spelen in iemands natuurbeleving en verbondenheid met de natuur.

De overheid kan volledig veilige natuur nooit garanderen. Het leven is nu eenmaal risicovol. Er is echter een verschil in opvatting en kennis tussen publiek en beheerder over wat gevaarlijk is. De communicatie over mogelijke risico's in de natuur moet daarom opener en realistischer worden. Alleen dan kan de consument afgewogen keuzes maken over zijn eigen handelen in de natuur. De eigen verantwoordelijkheid van de bezoeker staat daarbij centraal.

De inhoud van dit essay is gepresenteerd op een debat waaraan een dertigtal geïnteresseerden en deskundigen heeft deelgenomen. Het debat resulteerde in een aantal concrete projectvoorstellen op het gebied van kennis, communicatie, educatie en ruimtelijke inrichting. De resultaten van dat debat treft u aan in deel 2 van deze bundel.

Met de publicatie van het essay en het verslag van het debat hopen wij de discussie te stimuleren over een andere manier van omgaan met risico's van natuur door beleidsmakers en beheerders van natuur in Nederland.

InnovatieNetwerk zal zich inspannen om relevante partijen in het debat over 'Angst voor de Natuur' te betrekken en hen proberen te verleiden tot innovatieve initiatieven.

*Dr. G. Vos,
Directeur InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster*

Inhoudsopgave

Voorwoord	i
Deel 1: Essay 'De verborgen angst voor natuur'	1
Samenvatting	3
1. Inleiding	5
1.1. Leeswijzer	5
2. Geschiedenis	7
2.1. De arcadische traditie: Zorgeloos genieten van veilige natuur	7
2.2. De wildernistraditie: Het verlangen naar huivering	8
2.3. De nieuwe wildernistraditie: Huivering in praktijk gebracht	9
2.4. Consequenties voor beleid	10
3. Angst voor de natuur	11
3.1. Angst voor de natuur in belevingsonderzoek	11
3.2. Angstige ervaringen in de natuur	11
3.3. De verborgen angst voor natuur	14
3.4. Zit angst voor de natuur tussen de oren?	16
4. Risico's van de Nederlandse natuur	19
4.1. Reële gevaren van de Nederlandse natuur	19
4.2. Mediahypes en de uitvergroting van risico's	21
5. Trends en ontwikkelingen	23
5.1. Nederlandse natuur wordt onveilig	23
5.2. Mens en natuur dichter bij elkaar	24
5.3. Veranderingen in de berichtgeving rond natuurrisico's	25
6. De innovatieopgaven	27
6.1. Kennisopgave	27
6.2. Communicatieopgave	28
6.3. Educatieopgave	28
6.4. Ruimtelijke opgave	29
Literatuur	31
Deel 2: Verslag van het debat op 24 oktober 2003 te Bunnik	35
1. Inleiding	37
2. Doel van de middag	39
3. Eigen angstervaringen	41
4. Presentatie van het essay	43
5. Discussie	47
6. Discussiethema's	49
Deelnemers	53

Deel 1:

Essay

'De verborgen angst voor natuur'

Samenvatting

De natuur roept in de moderne tijd vooral positieve gevoelens op in mensen. De Nederlandse overheid probeert in haar natuurbeleid recht te doen aan deze positieve betekenis van natuur voor mensen door natuurfuncties waar mogelijk te combineren met mensenfuncties zoals wonen, werken en recreëren. De overheid lijkt hierbij echter volledig over het hoofd te zien dat natuur ook een negatieve betekenis kan hebben voor mensen. Donkere bossen en moerasgebieden staan al sinds mensenheugenis bekend als plekken die angst en onbehagen kunnen oproepen. Deze schaduwzijde van de natuur heeft tot nu toe weinig aandacht gekregen in onderzoek en beleid.

Uit het verkennende onderzoek dat we in het kader van dit essay hebben uitgevoerd, blijkt dat Nederlanders ook in de moderne tijd nog steeds menig angstig uurtje in 'de natuur' doorbrengen. Daarbij moet het begrip 'natuur' ruim worden opgevat. Angst voor natuur kan overal optreden, niet alleen in wildernisgebieden, maar ook in een weiland of zelfs in de eigen achtertuin. Angst voor de natuur blijkt namelijk vooral veroorzaakt te worden door de aanwezigheid van dieren en natuurlijke verschijnselen zoals onweer, storm en duisternis, die niet aan een bepaald soort natuur zijn gebonden. Er blijken belangrijke individuele verschillen te bestaan in hoe mensen reageren op confrontaties met deze verschijnselen. Sommige mensen ervaren louter angst, andere mensen raken ook in positieve zin gefascineerd.

Angst voor de natuur lijkt vaak niet in verhouding te staan tot de reële gevaren. Er zijn in Nederland veel meer mensen bang voor spinnen dan voor auto's, terwijl in Nederland geen enkele spin dodelijk is, en er jaarlijks meer dan 1000 mensen overlijden door verkeersongevallen. Mensen die bang zijn voor de natuur hebben daarom vaak de neiging om zich daarvoor te schamen en hun angst verborgen te houden. Maar niet alle angst voor natuur is zo ongegrond als angst voor spinnen. Er kleven wel degelijk reële risico's aan contact met de natuur, ook in Nederland. Wie een wandeling maakt door een bos, loopt het risico gebeten te worden door een teek en de ziekte van Lyme op te lopen. Er zijn weinig harde gegevens over de aard en omvang van natuurrisico's. De overheid en beheerorganisaties zijn over het algemeen terughoudend in het verstrekken van informatie, omdat de risico's relatief klein zijn en ze niet onnodig paniek willen zaaien.

Ondanks de relatief kleine risico's is het echter niet ondenkbaar dat in de toekomst een mediahype zal ontstaan waardoor de publieke opinie zich tegen de natuur en het natuurbeleid zal keren. De twee belangrijkste voorwaarden daarvoor zijn al aanwezig: De natuur is in staat om sterke angst en andere negatieve emoties op te roepen in mensen, en zondebokken in de vorm van natuurbeherende instanties en de overheid zijn makkelijk aan te wijzen. Daarbij zijn er ook trends en ontwikkelingen op het gebied van de veiligheid van de Nederlandse natuur, de afstand tussen mens en natuur, en de berichtgeving in de media die ertoe zouden kunnen leiden dat de risico's van de natuur in de toekomst toenemen en meer naar buiten komen dan nu

het geval is. Als deze trends en ontwikkelingen doorzetten, dan is het niet ondenkbaar dat de angst voor natuur op een gegeven moment, al is het misschien slechts tijdelijk, het debat over natuur en natuurbeleid gaat beheersen.

De overheid staat voor de ingewikkelde opgave om burgers te informeren over de reële risico's van de natuur zonder daarbij de angst voor natuur aan te wakkeren en het draagvlak voor het natuurbeleid te verminderen. Bij deze communicatieopgave hoort ook een educatieopgave. Want als je burgers informeert over risico's, moet je ze ook leren hoe ze het beste om kunnen gaan met bedreigende situaties, liefst op een zo vroeg mogelijke leeftijd. Een goede voorlichting gaat hand in hand met een goede kennis van zaken. Gezien de relatief geringe kennis over enerzijds de aard en omvang van reële risico's, en anderzijds de aard en omvang van angst voor natuur onder de bevolking, staat de overheid ook voor een kennisopgave. Bij dit alles is er ook nog eens sprake van een ruimtelijke opgave om de natuur zo in te richten dat mensen zoveel mogelijk beschermd blijven tegen gevaren maar toch de kans krijgen om de confrontatie met hun angst voor natuur aan te gaan en zich vertrouwd te maken met de gevaren.

1. Inleiding

De laatste jaren staat de positieve betekenis van natuur voor mensen volop in de belangstelling. Uit onderzoek is gebleken dat contact met de natuur veel positieve gevoelens in mensen kan oproepen (Kaplan & Kaplan, 1989). Natuur is niet alleen mooi om naar te kijken, contact met natuur kan ook herstel van stress en mentale vermoeidheid bevorderen (Van den Berg & Van den Berg, 2001) en zelfs bijna-religieuze gevoelens van spiritualiteit en zingeving oproepen (Williams & Harvey, 2001).

Deze positieve betekenis van natuur voor mensen is de overheid niet ontgaan. Gebruiks- en belevingswaarden van natuur hebben inmiddels een gelijkwaardige plaats gekregen in het natuurbeleid naast ecologische en economische waarden (min. van LNV, 2000). Om recht te doen aan de positieve betekenis van natuur voor burgers gaat de overheid steeds vaker over tot combinaties van natuurfuncties met 'mensenfuncties'. Voorbeelden hiervan zijn de openstelling van nieuwe wildernisgebieden voor recreatief medegebruik en de toepassing van ecologisch groenbeheer in nieuwbouwwijken.

In haar ijver om tegemoet te komen aan de natuurbehoefte van burgers lijkt de overheid volledig over het hoofd te zien dat natuur ook een negatieve betekenis kan hebben voor mensen. Donkere bossen en moerasgebieden staan al sinds mensenheugenis bekend als plekken die angst en onbehagen kunnen oproepen (Schouten, 2001). Deze schaduwzijde van de natuur heeft tot nu toe weinig aandacht gekregen in onderzoek en beleid. Er lijkt sprake van een blinde vlek, of misschien zelfs wel van een taboe. Toch zijn er aanwijzingen dat angst voor natuur ook in de moderne tijd nog steeds diepgeworteld is (Öhman & Mineka, 2001). Het lijkt dus van belang om meer aandacht te besteden aan de negatieve betekenis van natuur voor mensen. In dit essay doorbreken we het taboe op angst voor de natuur. We geven een overzicht van historische en wetenschappelijke kennis over dit fenomeen, en bespreken de mogelijke implicaties ervan voor het natuurbeleid. Hierbij besteden we specifiek aandacht aan het identificeren van innovatieopgaven die nu al in gang zouden kunnen worden gezet om ongewenste ontwikkelingen in de toekomst te voorkomen.

1.1. Leeswijzer

In Hoofdstuk 2 gaan we eerst terug in de tijd en bespreken we in vogelvlucht de geschiedenis van de natuurbeleving. Hoe is het gekomen dat de negatieve betekenis van de natuur vrijwel geheel uit het natuurbeeld van de moderne westerling verdwenen is? Vervolgens geven we in Hoofdstuk 3 een overzicht van eerder onderzoek naar angst voor natuur. Hierbij bespreken we ook de resultaten van een verkennend onderzoek dat we speciaal voor dit essay hebben uitgevoerd. Uit dit onderzoek blijkt dat Nederlanders nog wel degelijk angstige ervaringen hebben in de Nederlandse natuur. Veel mensen houden hun angst echter verborgen, omdat ze denken dat de Nederlandse natuur veilig is. In Hoofdstuk 4 gaan we in op de vermeende veiligheid van de Nederlandse natuur. We geven een overzicht van de reële risico's en gevaren,

en constateren dat het lang niet zo veilig is in de Nederlandse natuur als vaak wordt gedacht. In Hoofdstuk 5 schetsen we hoe de combinatie van verborgen angst en reële risico's en gevaren in de toekomst mogelijk zou kunnen leiden tot een mediahype die een omslag in de houding van burgers tegenover de natuur teweegbrengt. In Hoofdstuk 6 bespreken we vier innovatieopgaven die nu al in gang zouden kunnen worden gezet om te voorkomen dat deze omslag daadwerkelijk zal plaatsvinden.

2. Geschiedenis

Terugkijkend op enkele eeuwen van natuurverheerlijking en toegenomen controle over de gevaren, is het bijna niet meer voor te stellen hoe onverschillig en vijandig mensen in vroegere tijden tegenover de natuur stonden, zo schrijft Thacker (1983) in zijn boek *The Wildness Pleases* (p. 3). En inderdaad, het is in onze tijd vrijwel ondenkbaar dat iemand in het geheel geen interesse heeft in de natuur. Want wie krijgt er nu op een mooie lentedag géén behoefte om eropuit te trekken en te genieten van het zingen van de vogels en het uitbottend lentegroen? Toch is de natuur heel lang voornamelijk beschouwd met onverschilligheid, achterdocht en angst. Vooral bossen, moerassen en bergen wekten afkeer en angst op (Schouten, 2001). In deze lange traditie van onverschilligheid en vijandigheid tegenover de natuur komt pas verandering in de 16e eeuw, wanneer er in brede kring waardering ontstaat voor de schoonheid van het pastorale landschap.

2.1. De arcadische traditie: Zorgeloos genieten van veilige natuur

De arcadische traditie verwijst naar de geromantiseerde manier waarop natuur vanaf de Renaissance wordt gerepresenteerd in kunst, religie en samenleving. De klassieke beelden van de arcadische traditie – het pastorale landschap, de Engelse landschapstuin – staan symbool voor wat lange tijd de meest voorkomende vorm van natuurbeleving was: Zorgeloos genieten van de schoonheid van de natuur.

De arcadische traditie wordt meestal verklaard vanuit de toenemende afstand tussen stad en platteland, waardoor stedelingen gingen terugverlangen naar de goede dingen van de natuur: Genieten van natuurschoon, zorgen voor dieren, inademen van de frisse buitenlucht (Van Koppen, 2002). Slechts zelden wordt de arcadische traditie in verband gebracht met negatieve drijfveren, zoals het vermijden van angst en gevaar. Toch kan de behoefte om angst te bezweren en gevaren te vermijden worden gezien als de primaire reden waarom mensen de arcadische traditie ooit in het leven geroepen hebben. Als de natuur ongevaarlijk was geweest, dan was er immers geen enkele noodzaak geweest om een alternatieve werkelijkheid in de vorm van een geïdealiseerd beeld van de natuur in het leven te roepen. De fantasie was dan samengevallen met de werkelijkheid, waarin zorgeloos genieten van de natuur tot de onbeperkte mogelijkheden behoorde.

Een bijzonder aspect van de arcadische traditie is dat de fantasie van het zorgeloos genieten van natuur gaandeweg steeds meer gestalte heeft gekregen in de realiteit. Gestimuleerd door de romantische beelden van de natuur, trok een steeds grotere menigte van mensen ook daadwerkelijk de natuur in voor natuurrecreatie (Van Koppen, 2002). Deze natuurrecreatie werd mogelijk gemaakt door de gestaag vorderende domesticatie en cultivering van de natuur. Er kwamen steeds meer veilige plekken en gebieden waar mensen daadwerkelijk een paar uurtjes zorgeloos konden

genieten van de natuur. Dankzij de arcadische traditie is de natuur, in een veilige en ongevaarlijke vorm, weer een integraal onderdeel van het leven van stedelingen geworden.

2.2. De wildernistraditie: Het verlangen naar huivering

Al vrij snel na de opkomst van de arcadische traditie ontstaat in de romantiek een nieuwe substroming van personen uit de culturele elite die meer uit de natuur willen halen dan alleen het aangename en het schone (Thacker, 1983). Zij gaan op zoek naar het sublieme: De verrukkelijke huivering die een mens overvalt tegenover een ontzagwekkende natuur die niet op menselijke maat is gesneden. Het schone, schrijft Edmund Burke in zijn *Philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful* (1757), verbeeldt wat we aantrekkelijk vinden, maar het sublieme verontrust. Het wekt onze drang tot zelfbehoud en overleving, zoals een storm dat doet, een poollandschap, een woestijn, of een waterval.

Volgens klassieke psychologische inzichten komt het verlangen naar huivering voort uit in ons onderbewustzijn vastgelegde 'archetypen': oeroude symbolen, instincten en angsten die teruggaan tot prehistorische tijden waarin mensen nog nauw verbonden waren met de natuur (Jung, 1964). Het feit dat vooral personen uit de culturele elite, zoals kunstenaars en filosofen, zich in de Romantiek aangetrokken voelden tot grootse natuur, suggereert dat dit verlangen naar huivering niet voor iedereen is weggelegd. Alleen wanneer mensen zich veilig voelen en hun basisbehoeften vervuld zijn, ontstaat de behoefte om daadwerkelijk contact te maken met het onderbewuste, om vandaaruit persoonlijke groei en zelfontplooiing te bewerkstelligen (Koole & Van den Berg, 2004).

Op het eerste oog lijkt de wildernistraditie totaal anders om te springen met angst en gevaar dan de klassieke arcadische traditie. Waar het in de klassieke arcadische traditie vooral gaat om het vermijden van angst en gevaar, zoeken aanhangers van de wildernistraditie juist de confrontatie met hun diepste angsten in gevaarlijke natuur. Maar bij nadere beschouwing blijkt dat het vermijden van angst en gevaar, althans het vermijden van reële angsten en gevaren, ook in de wildernistraditie altijd een belangrijke rol heeft gespeeld. Net als de klassieke arcadische traditie kan de wildernistraditie worden gezien als een poging om een alternatieve werkelijkheid te creëren, waarbinnen mensen zonder gevaar voor eigen leven de diepere betekenis van de natuur kunnen ervaren (Schama, 1995). Confrontatie met eigen angsten maakt een essentieel onderdeel uit van deze alternatieve werkelijkheid, maar alleen voor zover deze angsten zijn losgekoppeld van reële gevaren.

Aangezien een wildernis zonder gevaren in praktijk moeilijk te realiseren is, heeft de wildernistraditie altijd veel meer losgestaan van de dagelijkse werkelijkheid dan de klassieke arcadische traditie. Thacker (1983) beschrijft wel enkele pogingen uit het verleden om 'veilige wildernisgebieden' te creëren, waar mensen de sublieme natuur met eigen ogen konden aanschouwen. Eén van de meest intrigerende voorbeelden is het park Wörlitz, dat in de 18e eeuw werd aangelegd bij Dessau in oostelijk

Duitsland. In dit park bevond zich een eiland met daarop een heuse, door mensen gebouwde, vulkaan, genaamd Der Stein. Zoals te zien is op een gravure uit 1797, werd de kunstmatige vulkaan bij speciale gelegenheden 's nachts gestookt met kolen en zwavel om de bezoekers, die in boten rond de vulkaan voeren, te laten huiveren van een ware uitbarsting met vlammen en lava.

2.3. De nieuwe wildernistraditie: Huivering in praktijk gebracht
Initiatieven om de wildernistraditie in praktijk te brengen, zoals het park Wörlitz of de door Frederik van Eeden gestichte Waldenkolonie in de bossen bij Bussum, hebben lange tijd slechts aantrekkingskracht uitgeoefend op een selecte groep mensen. Zeker in Nederland blijft de wildernismythe voor de 'grote massa' toch vooral beperkt tot het lezen van boeken en kijken naar schilderijen en films. Tot ongeveer tien, vijftien jaar geleden het natuurontwikkelingsbeleid werd geïntroduceerd (min. van LNV, 1990).

Door de introductie van natuurontwikkeling in de jaren negentig gebeurde er in Nederland iets wat tot dan toe voor onmogelijk was gehouden: Voor het eerst in de geschiedenis leek de mens er daadwerkelijk in geslaagd om de paradox van de 'veilige wildernis' te overwinnen (Metz, 1998). Overal in Nederland werd nieuwe, zelfregulerende natuur ontwikkeld die tegelijkertijd door mensen gemaakt (dus veilig) en zelfregulerend (dus wild) was. Zoals Van Koppen (2002) het uitdrukt, "om de ongerepte natuur veilig te stellen wordt zij afgebakend, afgeschermd, beheerd, gerestaureerd en zelfs nieuw ontwikkeld; daarmee wordt de beheersing van deze natuur door de mens onderstreept" (Van Koppen, 2002, p. 94). Door natuurontwikkeling werd het voor het eerst in Nederland mogelijk om het verlangen naar huivering zonder gevaar in praktijk te brengen. Iets wat dan ook massaal gebeurde: Alleen al in gebieden in de Meinerswijk en de Millingerwaard is het aantal bezoekers sinds de introductie van natuurontwikkeling opgelopen van enkele honderden per jaar tot respectievelijk 50.000 en 100.000 (Bron: Stichting Ark).

Inmiddels beperkt deze 'nieuwe wildernistraditie' zich al lang niet meer tot de nieuwe wildernisgebieden. Want of het nu gaat om bulderende golven of donkere bossen, de Nederlander lijkt tegenwoordig alles wat bedreigend en gevaarlijk is in de natuur onbevreesd en met diepe bewondering tegemoet te treden. Het volgende citaat van een anonieme respondent in onderzoek van Buijs en Filius (1998) geeft hiervan een treffend voorbeeld:

'Het allermooiste vind ik de zee. Dat dreigende, dat woeste dat daarvan uit kan gaan. Ja, daar hou ik van. Je ervaart er ook een gevoel van vrijheid. Je kan er doen wat je wil, die eindeloze horizon. En dat gebulder van de golven. Dat vind ik heel indrukwekkend.'

De inbedding van het verlangen naar huivering in de praktijk van de natuurbeleving kan worden gezien als een belangrijke stap voorwaarts in de eeuwenlange strijd tussen mens en natuur. Zoals elke klinisch psycholoog of therapeut zal beamen, is het psychologisch gezien altijd beter om angsten te confronteren en te overwinnen dan om ze weg te stoppen en verdringen (Holyfield & Fine, 1997). Wegstoppen en verdringen kan op termijn ziekelijke aandoeningen zoals fobieën en trauma's veroorzaken. Misschien nog wel belangrijker is dat het mensen kan verhinderen om te groeien en zichzelf te ontplooien. De nieuwe wildernistraditie, waarin de dreigende kanten van natuur aanleiding vormen voor positieve, betekenisvolle emoties, lijkt een duurzamere vorm van natuurbeleving dan de angstig-vermijdende natuurbeleving van de arcadische traditie, waarin de mens zoveel eeuwen is blijven 'hangen'.

2.4. Consequenties voor beleid

Beleidsmakers luisteren steeds beter naar de wensen van de bevolking. In de nota "Natuur voor mensen, mensen voor natuur" (2000) heeft het ministerie van LNV zich zelfs expliciet ten doel gesteld om "meer recht te doen aan de betekenis van natuur voor de samenleving" (p.1.). Het ligt daarom in de lijn der verwachting dat de overheid vroeg of laat ook in zal gaan spelen op het door het natuurontwikkelingsbeleid aangemoedigde verlangen naar huivering van de bevolking. Dat is nu zelfs al te merken. Neem bijvoorbeeld de recente trend om braakliggende terreinen in de stad tijdelijk te laten verwoekeren en te benutten als struinnatuur of natuurspeelbossen (Bosch Slabbers Landschapsarchitecten, 1999). Dergelijke initiatieven waren nog niet zo lang geleden ondenkbaar, vanwege de risico's die zulke terreinen met name voor spelende kinderen met zich meebrachten (denk aan vergiftiging door de reuzenberenklauw, tekenbeten, ongelukken). Tegenwoordig wordt dit type natuur door de overheid gefaciliteerd en zelfs aangemoedigd:

'Struinnatuur vindt men in gebieden waarin het verblijf van de mens in spontaan ontwikkelde natuur centraal staat. Het is een type natuur dat bedoeld is om de recreërende mens optimaal contact te laten maken met natuurkrachten, zonder dat er natuurbeschermings- of educatieve doelstellingen zijn'. (Rob Beentjes van de Directie Noordwest van het ministerie van LNV, In Hoogendam & Rens, 1998)

In hun enthousiasme voor struinnatuur en andere spannende natuur, zoals ruige routes en knuppelpaden, lijken beleidsmakers nauwelijks stil te staan bij de mogelijkheid dat dit soort natuur ook negatieve emoties in mensen op zou kunnen roepen. Beleidsmakers en natuurbeschermingsorganisaties lijken ervan uit te gaan dat iedereen graag wil huiveren. Maar wat nu als blijkt dat sommige mensen alleen maar bang worden, en door deze nieuwe initiatieven juist een afkeer ontwikkelen voor natuur? Met deze mogelijkheid in het achterhoofd lijkt het niet onverstandig om eens na te gaan hoe het nou eigenlijk zit met de angst voor natuur in Nederland.

3. Angst voor de natuur

Zijn er in Nederland nog steeds mensen die bang worden van “contact met de oerkrachten van de natuur”? Deze vraag is moeilijk te beantwoorden op basis van empirisch onderzoek, want in belevingsonderzoek wordt vrijwel geen aandacht besteed aan angst voor de natuur. Gestructureerde enquêtes bevatten nooit vragen over angst en andere negatieve emoties, en in open interviews beginnen mensen zelden spontaan over hun negatieve ervaringen in de natuur. Slechts in twee recente belevingsonderzoeken vonden we enige aanwijzingen dat Nederlanders soms wel bang kunnen zijn voor de natuur.

3.1. Angst voor de natuur in belevingsonderzoek

Buijs & Filius (1998) hebben 30 willekeurige stads- en plattelandbewoners geïnterviewd over hun natuurbeelden aan de hand van foto's. Op één van de foto's was een kadaver van een hert afgebeeld. Elf van de geïnterviewden reageerden negatief op deze foto en toonden zich tegenstander van het laten liggen van kadavers in natuurgebieden. Ze gebruikten hierbij termen als onsmakelijk, zielig en griezelig, en benadrukten dat je er enge ziekten van kunt krijgen en dat het schokkend is voor kinderen om zo'n dood beest te zien. Het natuurbeeld van de respondenten bleek een cruciale rol te spelen in de reacties. Respondenten die het kadaver eng en griezelig vonden bleken er overwegend een klassiek arcadisch natuurbeeld (decoratief of breed natuurbeeld) op na te houden. Van de respondenten met een wildernisnatuurbeeld (wilde of autonome natuur) reageerde niemand negatief bij het zien van het kadaver.

Meer aanwijzingen dat mensen bang kunnen zijn voor de natuur vinden we in onderzoek van Coeterier & Schöne (1999) naar de beleving van struinnatuur. Ook dit onderzoek bestond uit diepte-interviews met een kleine groep van willekeurige bewoners aan de hand van foto's. Uit dit onderzoek blijkt dat iets minder dan de helft van in totaal twintig geïnterviewden negatieve gevoelens had bij de aanwezigheid van Schotse Hooglanders en wilde paarden in een struingebied. Deze mensen vonden de dieren toch wel eng, en zouden een omweg maken als zij de dieren onderweg tegenkwamen. Angst voor grote grazers bleek echter geen negatieve invloed te hebben op de algemene houding tegenover struinnatuur. Alle respondenten, ongeacht hun sociaal-demografische achtergrond, stelden struinmogelijkheden in hun omgeving op prijs. Hierbij dient wel vermeld te worden dat de respondenten vrij waren om zelf invulling te geven aan het begrip 'struinnatuur'. Sommige respondenten namen het begrip wel heel erg ruim, en rekenden er ook zomaar een eindje fietsen onder.

3.2. Angstige ervaringen in de natuur

Belevingsonderzoek suggereert dat ook de Nederlandse natuur bij sommige mensen wel degelijk negatieve emoties op kan roepen, maar er is te weinig materiaal beschikbaar om te kunnen bepalen om welke emoties het precies gaat, en door welke situaties en elementen in de natuur ze worden opgeroepen. Om hier meer inzicht in te krijgen, hebben we een verkennend onderzoek uitgevoerd onder medewerkers van

Alterra en mensen uit de persoonlijke kennissenkring. Aan deze mensen hebben we een e-mail verstuurd met als belangrijkste vraag “Bent u wel eens bang geweest in de Nederlandse natuur?” Op dit verzoek kregen we 27 bruikbare verhalen binnen, die we op systematische wijze hebben geanalyseerd (zie Van den Berg & Ter Heijne, 2004, voor een uitgebreide beschrijving van dit onderzoek). De resultaten van ons onderzoek zijn zeker niet representatief, maar ze geven wel een indruk van het soort situaties in de natuur dat angst kan oproepen bij Nederlanders.

De angstige verhalen bleken goed te kunnen worden ingedeeld in vier groepen of clusters van typerende situaties. Het eerste cluster hebben we ‘ontmoetingen met dieren’ genoemd. Deze cluster bevatte tien verhalen die werden gekenmerkt door een hoge mate van verrassing, nabijheid, onbekendheid en weerzinwekkendheid. In twee verhalen kwamen mensen oog in oog te staan met grote wilde dieren (een hert en Schotse Hooglanders), in zeven verhalen kwamen mensen in aanraking met kleinere dieren (vleermuizen, een kerkuil, een reiger, een slang, een spin en insecten), en in één verhaal hoorde iemand vreemde geluiden buiten zijn tent terwijl hij kampeerde in een moerasachtig gebied. Het volgende citaat is typerend voor deze groep situaties:

‘We zijn een keer Schotse Hooglanders tegengekomen die midden op het pad stonden. Ze waren toen net uitgezet en je kende ze nog niet zo goed. [...] We zijn met een grote boog om de groep koeien heengelopen.’

Het tweede cluster hebben we ‘confrontaties met natuurkrachten’ genoemd. Deze cluster bestond uit zeven verhalen waarin gevaar, hevigheid van natuurkrachten en afhankelijkheid een belangrijke rol speelden. Twee verhalen hadden betrekking op mensen die tijdens het zwemmen bijna meegezogen werden door de sterke stroming van een rivier. De andere vijf verhalen hadden betrekking op mensen die plotseling worden overvallen door storm en noodweer, meestal terwijl ze aan het varen of zeilen waren. Eén respondent beschreef zo’n gevaarlijke situatie op het water als volgt:

‘Om ons heen sloegen boten die te scherp zeilden om. Ik kneep hem wel een beetje. Tegelijk werd ik gefascineerd door de effecten van de zwarte onweerswolken met hun felverlichte randen, de steeds dichterbij komende bliksemschichten, gevolgd door onheilspellend gedonder.’

Het derde cluster hebben we de naam ‘overweldigende situaties’ gegeven. Deze cluster bevatte vijf verhalen waarin grootsheid en afwezigheid van anderen centraal stonden. In deze verhalen werden mensen overweldigd door de grootsheid van het bos, de zee, en de velden. Eén vrouw gaf de volgende beschrijving van zo’n overweldigende situatie:

‘Ik lag op mijn rug en keek naar de boomtoppen. Ik werd me bewust van de stilte om me heen, die eigenlijk geen stilte was, maar een toenemend ruisen van alle bomen van het bos tezamen. Het was machtig, maar ik werd ook bang en begon me af te vragen of het bos me als een indringer beschouwde. Aan de andere kant vond ik het prachtig en indrukwekkend. Voor mij is dit een sleutelbeleving geweest in mijn natuurbeleving, een soort oerervaring.’

Het laatste cluster hebben we ‘onbehaaglijke situaties’ genoemd. Deze cluster bevatte vijf verhalen waarin onzichtbaarheid en onbekendheid een rol speelden. Alle verhalen hebben betrekking op mensen die verdwalen in de natuur, meestal in donkere bossen. Het volgende citaat is typerend voor deze cluster:

‘Het was op een gegeven moment zo donker dat je geen hand voor ogen zag. Ik was bang om uit te glijden op takken of stenen en een been te breken of te vallen en mijn hoofd te stoten. Ik had visioenen van ons urenlang alleen ronddolen in het bos en wel doorhebben dat je in kringen loopt, maar er niets aan kunnen doen.’

Uit de citaten blijkt dat angstige ervaringen in de natuur zowel angst als fascinatie in mensen kunnen oproepen. Om na te gaan hoe vaak bepaalde situaties angst en/of fascinatie oproepen, hebben we per cluster geteld hoe vaak mensen negatieve en/of positieve emoties en sensaties in hun verhalen beschreven. Tabel 1 geeft een overzicht van de uitkomst van deze analyse.

Tabel 1: Verdeling van positieve en negatieve emoties over de vier clusters

Emoties	Cluster 1: Ontmoetingen met dieren (N = 10)	Cluster 2: Confrontaties met natuur- krachten (N = 7)	Cluster 3: Overweldigende situaties (N = 5)	Cluster 4: Onbehaaglijke situaties (N = 5)
Alleen Negatieve Emoties	6 (60%)	2 (29%)	-	3 (60%)
Negatieve en Positieve Emoties	2 (20%)	5 (71%)	2 (40%)	2 (40%)
Alleen Positieve Emoties	2 (20%)	-	3 (60%)	-
Totaal	100%	100%	100%	100%

Tabel 1 laat zien dat niet iedereen gefascineerd wordt door angstige ervaringen in de natuur. In elf verhalen (40%) werden alleen maar negatieve emoties beschreven. Met name ontmoetingen met dieren riepen relatief vaak alleen maar negatieve emoties in mensen op. Angst voor de natuur is dus bepaald nog niet uitgestorven in Nederland.

Een belangrijke bevinding van ons verkennende onderzoek is dat angst voor de natuur niet exclusief gekoppeld is aan grootschalige, wilde natuur. De angstige ervaringen speelden zich af in verschillende soorten omgevingen, inclusief een weiland en een achtertuin. Wel lijken angstige ervaringen relatief vaak voor te komen in bosachtige omgevingen, en in de buurt van water. Maar angstige ervaringen in de natuur lijken toch vooral veroorzaakt te worden door de aanwezigheid van dieren en natuurlijke verschijnselen, zoals onweer, storm of duisternis, die niet aan een bepaald soort omgeving zijn gebonden.

3.3. De verborgen angst voor natuur

Ondanks het feit dat de Nederlandse natuur wel degelijk angst in mensen kan oproepen, hoor je hier maar zelden iets over. Er zijn verschillende redenen aan te voeren voor dit 'verborgen karakter' van angst voor natuur. Een eerste reden is de grote afstand tussen mens en natuur en de daarmee gepaard gaande vermijdingsmogelijkheden. Als je niet wilt, hoef je in Nederland niet de natuur in. Uit peilingen van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt dat veel mensen ook van deze mogelijkheid gebruikmaken. Een derde van de bevolking brengt nooit een bezoek aan bos, hei, polderlandschap en meren (SCP, 2001). Dat percentage is nog groter als het gaat

om beschermde natuurgebieden. Twee derde van de bevolking komt nooit in dergelijke gebieden. Er is niet precies bekend welke mensen nooit de natuur in gaan. Maar het lijkt erop dat dit overwegend mensen met een arcadisch natuurbeeld zijn, zoals lager opgeleiden, ouderen en allochtonen (Van Middelkoop & Veer, 2002). Zoals we eerder hebben besproken, gaat een arcadisch natuurbeeld vaak samen met een grotere angst voor natuur (Buijs & Filius, 1998). Er zijn dus aanwijzingen dat mensen die potentieel bang zijn voor de natuur, de natuur mijden. Hierdoor blijft hun angst voor natuur verborgen.

Een tweede factor die lijkt bij te dragen aan het verborgen karakter van angst voor de natuur is de positieve beeldvorming in de media. De geïdealiseerde beelden van de klassieke arcadische traditie en de wildernistraditie zijn nog altijd springlevend, en domineren de beeldvorming in de media. Reclamemakers maken bijvoorbeeld al jaren dankbaar gebruik van idyllische natuurbeelden om hun producten aan te prijzen. Het beeld van de eenzame auto tegen de achtergrond van de ruige natuur behoort zelfs tot één van de klassiekers in de reclamewereld. Maar ook natuurbeschermingsorganisaties oefenen veel invloed uit op de beeldvorming in de media. Door hun grote ledenaantallen zijn zij belangrijke opinionleaders, en zij hebben alle belang bij een positieve beeldvorming om het draagvlak voor hun natuurdoelstellingen te behouden. Vooral mensen die nooit in de natuur komen, de groep die ook potentieel veel angst heeft voor de natuur, baseren hun mening over de natuur in belangrijke mate op de beelden die ze zien op tv en de verhalen die ze lezen in populaire tijdschriften.

De laatste, en misschien wel belangrijkste, reden voor de geringe aandacht voor angst voor natuur in onderzoek, beleid en de media is het veilige imago van de Nederlandse natuur. Want Nederlanders zijn soms wel bang voor de natuur, maar ze verbinden daaraan niet de conclusie dat de natuur onveilig is. De Nederlandse natuur is immers zo gecultiveerd en gecontroleerd dat er geen noemenswaardige gevaren meer van uitgaan. Althans, dat is het algemene beeld dat de meeste Nederlanders van natuur in Nederland hebben. Zoals we eerder aangegeven hebben, hebben zelfs de nieuwe wildernisgebieden in Nederland een veilig imago.

Eerder hebben we beargumenteerd dat de ontwikkeling van nieuwe wildernis met een veilige uitstraling een belangrijke stimulans is geweest voor de praktische inbedding van de wildernistraditie. Maar de vermeende veiligheid van de Nederlandse natuur lijkt tegelijkertijd ook één van de belangrijkste redenen waarom angst voor de natuur een verborgen bestaan is gaan leiden. Zoals we tijdens het schrijven van dit essay hebben gemerkt, schamen veel mensen zich voor hun angst voor de natuur. Ze praten er niet makkelijk over, en geven zelf vaak aan dat hun angst irreëel of overdreven is. Want het is immers toch allemaal veilig in Nederland? Autorijden, dat is gevaarlijk! Maar een bezoek aan de natuur? Als je in Nederland bang bent voor de natuur, dan ligt het aan jezelf, lijken de meeste mensen te denken; aan je eigen onvermogen om je angst onder controle te houden. De opvatting dat angst voor de natuur “tussen de oren” zit, lijkt dus een belangrijke reden voor het verborgen karakter van natuurangst in Nederland.

3.4. Zit angst voor de natuur tussen de oren?

Wetenschappelijk onderzoek naar fobieën suggereert dat angst voor de natuur inderdaad voor een groot deel tussen de oren zit (McNally, 1987; Ulrich, 1993; Öhman & Mineka, 2001). Over de hele wereld zijn er veel meer mensen fobisch bang voor spinnen dan voor auto's, terwijl slechts 0,1% van de 35.000 soorten spinnen op aarde giftig is, en er jaarlijks alleen in Nederland al meer dan 1000 mensen overlijden door verkeersongevallen. Angst voor de natuur staat vaak niet in verhouding tot de reële gevaren. De angst komt voor een groot deel voort uit onszelf, uit diepe instincten die ervoor zorgen dat we bang zijn voor gevaren die in een verstedelijkte samenleving niet meer relevant zijn (Kahn, 1997; Kellert, 1997).

Er zijn sterke aanwijzingen dat elk mens geboren wordt met een biologische bereidheid om angst te ontwikkelen voor natuurlijke dreigingen die ver terug in onze evolutionaire geschiedenis van groot belang waren voor het overleven van de menselijke soort. Buitenlands onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat angst voor natuurlijke stimuli, zoals slangen en hoogten, makkelijker aan te leren en moeilijker af te leren is dan angst voor niet-natuurlijke stimuli zoals geweren en blootliggende elektriciteitskabels (Öhman & Mineka, 2001; zie ook McNally, 1987). Je hoeft niet eens zelf contact te hebben met de natuur om er bang van te worden; alleen het kijken naar iemand anders die heftige angst voor natuur ervaart, is in de meeste gevallen al voldoende.

Er is zelfs een neurobiologische onderbouwing voor het feit dat mensen zo veel angstiger reageren op natuurlijke dreigingen dan op niet-natuurlijke dreigingen. Volgens het twee-routemodel van LeDoux (1995) loopt er een korte en directe, maar zeer globale verwerkingsroute vanuit de zintuigen naar oude gebieden in de hersenen, zoals de amygdala en de hypothalamus. Eenvoudige stimuli, zoals harde geluiden en lichtflitsen, maar ook meer complexe evolutionair relevante stimuli, zoals gevaarlijke elementen en situaties in de natuur, worden via deze route verwerkt en activeren daarmee direct een angstreactie zonder tussenkomst van hogere cognitieve structuren. Experimenteel onderzoek laat zien dat de amygdala inderdaad sneller geactiveerd wordt door afbeeldingen van bijvoorbeeld spinnen dan door afbeeldingen van andere, niet-natuurlijke dreigingen (Larson e.a., 2001). Angst voor de natuur zit dus zelfs letterlijk tussen onze oren, het zit in de structuur van onze hersenen ingebouwd om razendsnel te kunnen reageren op levensbedreigende situaties en elementen in de natuur.

Het feit dat we vaak feller en sneller reageren op natuurlijke dreigingen dan eigenlijk nodig is gezien het reële gevaar, betekent echter nog niet dat angst voor de natuur altijd irreal is. Het onderzoek naar natuurangst richt zich vrijwel uitsluitend op angst voor natuurlijke stimuli als spinnen en slangen waarvan bekend is dat ze in de westerse samenleving vrijwel geen reëel gevaar meer vormen. Maar onze verkennende studie van angstige natuurervaringen liet zien dat er naast deze bekende fobieën nog een breed scala aan natuurangsten voorkomt waarvan minder duidelijk is dat er geen reëel gevaar aan ten grondslag ligt. Iemand die verlamd door angst in een donker bos rondwaalt reageert misschien wel enigszins overdreven, maar er zijn ook wel

degelijk gevaren (vallen, struikelen, onderkoeling) verbonden aan een verblijf in een donker bos. Angstige ervaringen in de natuur lijken heel vaak wel gebaseerd op de perceptie van reële gevaren en dreigingen. Het lijkt daarom niet verstandig om alle angstige ervaringen in de natuur bij voorbaat af te doen als “psychisch”. Een dergelijke conclusie is pas gerechtvaardigd als we kunnen vaststellen dat alle reële gevaren uit de natuur verdwenen zijn. Maar hoe is het eigenlijk gesteld met de veiligheid van de Nederlandse natuur?

4. Risico's van de Nederlandse natuur

De Nederlandse natuur heeft een veilig imago. En dat is voor een deel terecht. In de afgelopen eeuw is de Nederlandse natuur veel van haar wilde haren verloren. De woeste gronden zijn in cultuur gebracht, de getijden in de Biesbosch zijn ingedamd door de Deltawerken, en de meeste beken en rivieren zijn gekanaliseerd. De Nederlandse natuur is lang niet meer zo gevaarlijk als vroeger, en ook minder gevaarlijk dan natuur in de meeste andere landen op de wereld. Maar de toegenomen beheersing van de natuur betekent niet dat alle gevaren er uit zijn verdwenen. In een gekanaliseerde rivier kun je nog steeds verdrinken, en giftige planten zoals de reuzenberenklauw groeien bijna overal, zelfs op industrieterreinen. Ook natuurverschijnselen zoals onweer, storm en hagel, seizoensinvloeden en natuurlijke processen van geboorte en dood onttrekken zich aan de beheersingsmogelijkheden van de mens. Het is dus een illusie om te denken dat natuur in Nederland absoluut veilig is, en dat blijkt ook uit de cijfers.

4.1. Reële gevaren van de Nederlandse natuur

Tabel 2 geeft een overzicht van gevaren waarvan uit de literatuur bekend is dat ze in Nederland door de natuur veroorzaakt kunnen worden (Bronnen: o.a. Duijm, 2000; Passchier Vermeer e.a., 2001; Ter Hag, Blankendaal & Den Hartog, 1999).

Tabel 2: Reële risico's van natuur in Nederland

Natuurkrachten	Getroffen worden door bliksem; ongelukken door windstoten, overstromingen, hagel.
Water	Verdrinken; ziekten door contact met besmet water, o.a. hepatitis-A, dysenterie, e.coli, giardia, cryptosporidium, ziekte van Weil door huidcontact met water met urine van ratten; zwemmersjeuk.
Vegetatie	Valpartijen; verdwalen; vergiftiging door inslikken van o.a. hulst, kamperfoelie, klimop, lelietje van dalen, liguster, lijsterbes, maretak, taxus, vlier; vergiftiging door eten giftige paddestoelen; hooikoorts door inademen van stuifmeel van o.a. berk, els, eik, esdoorn, haagbeuk, tamme kastanje, walnoot, hazelaar; blaren op de huid door contact met reuzenberenklauw.
Grote dieren	Ongevallen door bijten of trappen (wilde) paarden; trappen en stoten runderen; ongevallen door bijten van o.a. muizen, ratten, ganzen, vleermuizen; hantavirus via inademen stof met poep van muizen; (misschien) cryptococose door inademen stof vogelpoep; hondsdolheid door beten van vleermuis of vos; vergiftiging door beet adder.
Insecten	Allergische reacties door steken en beten van o.a. muggen, bijen, wespen, teken; ziekte van Lyme door tekenbeten; huidirritatie door contact met rupsharen.

Om een idee te krijgen van de aard en omvang van de reële risico's van de natuur, zullen we enkele gevaren met cijfers toelichten, te beginnen met verdrinking. Uit analyses van de stichting Consument en Veiligheid blijkt dat op het water jaarlijks in ongeveer 4.500 gevallen spoedeisende hulp nodig is (Ter Hag e.a., 1999). Voor ongeveer 100 mensen komt de hulp niet of te laat; zij verdrinken. In de leeftijdsgroep tussen één en vijf jaar is verdrinking zelfs de belangrijkste doodsoorzaak. Ook bijna-verdrinkingen kunnen zeer ernstige lichamelijke gevolgen hebben, zoals blijvende hersenbeschadigingen.

De ziekte van Weil wordt veroorzaakt door contact met door urine van ratten besmet water. Vooral mensen die in rivieren zwemmen en rattenbestrijders lopen kans om de ziekte te krijgen. Het ziekteverloop begint plots als een griep met acute hoge koorts en spierpijnen, gevolgd door levercelaantastingen en nierfunctiestoornissen. De ziekte is weliswaar zeldzaam in Nederland (enkele tientallen gevallen per jaar waarvan een derde in het buitenland wordt opgelopen), maar is in 5 tot 10% van de gevallen fataal (Hartskeerl & Goris, 2002).

De door teken overgedragen ziekte van Lyme is zelden dodelijk, maar komt veel vaker voor dan de ziekte van Weil en kan ernstige gevolgen hebben, zoals chronische vermoeidheid en gewrichtspijnen. Iemand die tijdens een boswandeling gebeten wordt door een teek, heeft ongeveer 10% kans op de ziekte van Lyme. Het aantal gevallen van Lyme in Nederland is de laatste jaren spectaculair gestegen. Uit landelijke onderzoeken onder huisartsen in 1994 en 2001 blijkt dat in deze periode het aantal gevallen van Lyme is opgelopen van 6.000 tot ca. 12.000 per jaar (Den Boon & Van Pelt, 2003). De ziekte staat bekend als "goed behandelbaar", maar in praktijk blijken chronische klachten toch vaker voor te komen dan gedacht vanwege het soms grillige verloop van de ziekte, de onwetendheid van artsen en het feit dat klachten soms niet verdwijnen na behandeling (cf. Schellekens, 2003).

Het hantavirus (hantaan) is een relatief onbekend virus dat vooral voorkomt bij mensen die werken of wonen in bosachtige gebieden in het zuiden en oosten van het land (Groen e.a., 1999). Volgens officiële statistieken raken maximaal 99 mensen per jaar besmet, maar door het milde verloop van de ziekte is het werkelijke aantal waarschijnlijk hoger. Het virus wordt overgedragen door inademen van gedroogde besmette muizenkeutels of contact met urine van woelmuizen. De ziekte begint met griepsymptomen, gevolgd door nierontsteking. Algemeen wordt aangenomen dat in Nederland na enkele weken herstel zonder schade optreedt. Maar er zijn ook aanwijzingen dat patiënten met nierontstekingen in het zuiden en oosten van het land in het verleden meestal besmet zijn geweest met het hantavirus.

Een laatste gevaar dat we nader zullen toelichten betreft ongelukken met grote grazers, zoals Schotse Hooglanders en Konikpaarden. In maart 2000 is in een Maastrichts natuurgebied een ongeluk gebeurd waarbij een 1-jarig jongetje ernstig gewond raakte door een beet van een paard. Naar aanleiding daarvan hebben verschillende organisaties, waaronder Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten, een snelle enquête onder hun beheerders uitgevoerd om een overzicht te krijgen van menselijke ongevallen in vrij toegankelijke begrazingsgebieden waar paarden en runderen lopen (Bron: Stichting Ark). In totaal werden door de beheerders tien geverifieerde ongevallen gemeld waarbij een arts of ziekenhuis betrokken was. Deze gevallen hadden o.a. betrekking op een beheerder die door een steigerend paard op de voet werd getrapt, een vrouw die haar arm brak door een trap van een pony en een kind dat door een koe omver werd gelopen en ter observatie in het ziekenhuis heeft gelegen. Verder werden 24 gevallen met licht lichamelijk letsel gemeld. Deze niet-medische gevallen betroffen voor het grootste deel blauwe plekken als gevolg van bijtende paarden. De incidenten met runderen waren over het algemeen het gevolg van moederdieren die te opdringerige bezoekers wegstootten van hun kalf. In één geval werden een jongen en zijn vader ingesloten en tegen de grond gedrukt door een groep runderen die eerder door honden was aangevallen.

Samenvattend kan worden gesteld dat de Nederlandse natuur niet 100% veilig is. Er zijn wel degelijk reële risico's verbonden aan contact met de natuur in Nederland. De risico's zijn echter relatief klein en lijken geen ernstige bedreiging te vormen voor de volksgezondheid. Opvallend is dat de reële risico's van natuur vaak voortkomen uit andere oorzaken dan angst voor natuur. Contact met muizen kan gevaarlijk zijn voor de gezondheid, maar angst voor muizen wordt zelden ingegeven door de gedachte dat men wel eens een virusinfectie zou kunnen oplopen door het inademen van stof van muizenkeutels. Angst voor de natuur lijkt hierdoor, ondanks de reële risico's, toch vaak irreëel of overdreven, en mensen voelen dat meestal zelf ook zo.

4.2. Mediahypes en de uitvergroting van risico's

Alhoewel de reële risico's van de Nederlandse natuur relatief klein zijn, kan zich net als bij andere risico-onderwerpen ook rond het thema natuur een proces voordoen dat in de wetenschappelijke literatuur aangeduid wordt met de term *social amplification of risk* (Kasperson, Renn & Slovic, 1988; Pidgeon, Kasperson & Slovic, 2003). Bij het grote publiek is dit fenomeen beter bekend onder de naam "mediahype".

Bij een mediahype storten de media zich massaal op het onderwerp, maken dat steeds groter vanuit één centraal perspectief, oordelen en veroordelen ook meteen, en jagen op nog meer bevestigend nieuws (Vasterman, 2003). De schuldvraag domineert al vrij snel de berichtgeving, hoewel op dat moment nog helemaal niet duidelijk is hoe ernstig de feitelijke risico's zijn. In een dergelijk uitvergrotingsproces worden bepaalde signalen steeds krachtiger, terwijl andere worden afgezwakt, resulterend in een scherpe uitvergroting van een (in veel gevallen beperkt) risico. De maatschappelijke verontrusting die daar weer uit voortkomt versterkt de alarmerende berichtgeving.

De betekenis van mediahypes voor uitvergroting van risico's is inmiddels op tal van terreinen onderzocht, variërend van de berichtgeving over BSE, de 'pill scare', genetisch gemodificeerd voedsel, en elektromagnetische velden. Natuurgerelateerde risico's, zoals Lyme of de ziekte van Weil, zijn tot nu toe buiten schot gebleven. Maar het is de vraag hoe lang dat nog zal duren. Want dit soort risico's voldoet namelijk wel aan twee belangrijke randvoorwaarden voor het optreden van mediahypes.

Een eerste voorwaarde voor het optreden van mediahypes is dat het thema in staat moet zijn om sterke negatieve emoties, zoals angst of haat, in mensen op te roepen. Zoals we in het vorige hoofdstuk hebben besproken, is de natuur bij uitstek een thema dat negatieve emoties kan oproepen. Dat deze emoties irrationeel zijn en grotendeels "tussen de oren zitten" doet er dan niet zoveel meer toe. Het belangrijkste is dat media-aandacht voor feitelijke risico's een uitlaatklep kan bieden aan deze irrationele emoties. Op het moment dat negatieve emoties onderbouwd kunnen worden met rationele argumenten, voelen mensen zich gerechtvaardigd om deze emoties te uiten.

Een tweede voorwaarde voor het optreden van mediahypes is dat er een persoon of instantie moet bestaan die als schuldige kan worden aangewezen. Als dat niet het geval is, zoals bijvoorbeeld bij de recente berichtgeving over gevaren van zonnebaden, is de kans op een mediahype klein. Ook op dit punt voldoen natuurrisico's ruimschoots aan de voorwaarden. Er zijn in Nederland volop potentiële zondebokken aanwezig in de vorm van natuurbeherende instanties, zoals de Vereniging Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer, en het ministerie van LNV. Een organisatie als Natuurmonumenten krijgt ook nu al jaarlijks talloze telefoontjes binnen van mensen die na een wandeling in een terrein van deze organisatie getroffen zijn door een tak, en de schade op de beherende instantie denken te kunnen verhalen (pers. med. Harm Piek). Hieruit blijkt wel hoezeer de Nederlandse burger geneigd is om negatieve gevolgen van de natuur niet bij zichzelf, maar bij externe instanties te leggen.

Ondanks de geringe risico's is het dus niet ondenkbaar dat op termijn ook het natuurbeleid slachtoffer wordt van een mediahype. Tot nu toe horen of lezen we in de media echter weinig over natuurrisico's. Zelfs gebeurtenissen met een hoge nieuws waarde, zoals het ongeluk met het Konikpaard in Limburg, de mogelijke terugkeer van malaria in Nederland, en de verdubbeling van de ziekte van Lyme, krijgen relatief weinig aandacht van de media en hebben zeker niet het sneeuwbaaleffect dat we bij andere berichten over gezondheidsrisico's vaak tegenkomen. Het uitblijven van mediahypes bij dit soort gebeurtenissen lijkt voor een belangrijk deel te maken te hebben met het feit dat er in Nederland op dit moment geen gezaghebbende personen of instanties zijn die er belang bij hebben om de natuur in een kwaad daglicht te stellen. Daardoor worden berichten over natuurrisico's niet versterkt en verspreid.

Wat is er voor nodig om een mediahype te ontketenen rond natuurrisico's? In het volgende hoofdstuk bespreken we enkele mogelijke trends en ontwikkelingen waardoor de kans op het ontstaan van een mediahype in de toekomst zou kunnen toenemen.

5. Trends en ontwikkelingen

Het is moeilijk voor te stellen dat er ooit een tijd zal komen waarin burgers negatief en afwerend zullen staan tegenover de natuur en het natuurbeleid. Toch hebben we inmiddels geconstateerd dat het niet onmogelijk is dat de natuur haar positieve imago, al is het maar tijdelijk, kwijt zal raken. Er zijn verschillende trends en ontwikkelingen aan te wijzen die een dergelijke omslag in de publieke opinie zouden kunnen teweegbrengen. Te denken valt aan ontwikkelingen op het gebied van de veiligheid van de Nederlandse natuur, de afstand tussen mens en natuur, en de berichtgeving in de media. In dit hoofdstuk geven we een overzicht van deze trends en ontwikkelingen.

5.1. Nederlandse natuur wordt onveilig

Zoals eerder beschreven is het op dit moment al niet zo veilig in de Nederlandse natuur als veel mensen denken. En de onveiligheid zal bij het huidige natuurbeleid in de toekomst waarschijnlijk alleen maar toenemen. Als alles volgens plan verloopt, zal de natuuroppervlakte in Nederland de komende 20 jaar met ca 200.000 ha worden uitgebreid (Remmers, 2001). Meer natuur betekent op zichzelf al meer kans op door de natuur veroorzaakte ziekten. Maar de uitbreiding betreft ook nog eens voornamelijk natuurontwikkelingsgebieden en verbindingzones ten behoeve van de Ecologische Hoofd Structuur (EHS). Dergelijke natuur levert relatief meer gevaren voor de mens dan andere soorten natuur, onder andere door de aanwezigheid van wilde runderen en paarden, de soortenrijkdom en de daarmee samenhangende grotere kans op diersoorten die ziekten op de mens overbrengen, en de aanwezigheid van moerasachtige natuur, waardoor het risico op door besmet water overgebrachte ziekten toe kan nemen (Passchier Vermeer e.a., 2001).

Ook vanuit het waterbeleid zijn veranderingen op komst die kunnen leiden tot een grotere onveiligheid van de Nederlandse natuur. Door ontwikkelingen als zeespiegelrijzing en bodemdaling zullen traditionele beheersmaatregelen (dijken ophogen, zandsuppleties) in de toekomst onvoldoende bescherming bieden tegen overstromingen. Het ministerie van Verkeer en Waterstaat wil daarom op bepaalde plekken langs de kust en de rivieren bufferzones creëren waardoor de kans op nationale rampen verkleind wordt, maar de kans op lokale overstromingen toeneemt (Van den Berg, Jacobs & Langers, 2002). Dergelijke maatregelen worden vaak gecombineerd met natuurontwikkeling. Ondanks het feit dat het nieuwe waterbeleid van Rijkswaterstaat erop gericht is om ernstige natuurrampen te voorkomen, is een gevolg ervan wel dat burgers op korte termijn vaker te maken zullen krijgen met de negatieve aspecten van het leven in een waterrijk land.

Het is nog maar de vraag in hoeverre het voorgenomen beleid werkelijk zal worden uitgevoerd. Door bezuinigingen is de realisatie van de EHS nu al vrijwel stil komen te liggen (RLG, 2003). Maar daar staat tegenover dat de veiligheid van de Nederlandse natuur niet uitsluitend in handen van de overheid ligt. De recente reeks uitbraken van infectieziekten als legionella, BSE, MKZ en de vogelpest maakt duidelijk dat de natuur

ons continu verrast met nieuwe gezondheidsrisico's die nauwelijks van tevoren voorspeld hadden kunnen worden. Opvallend is dat alhoewel alle genoemde infectieziekten worden overgedragen via een natuurlijke bron (water, dieren), de natuur tot nu toe buiten schot is gebleven als veroorzaker van de malaise. BSE, MKZ en de vogelpest zijn vooral slecht geweest voor het imago van de agrarische sector, omdat de bio-industrie als schuldige wordt gezien. Maar wat als er bijvoorbeeld een nieuwe variant van de ziekte van Lyme zou opduiken die dodelijk en onbehandelbaar is? Het is zeker niet ondenkbaar dat er in de toekomst een nieuwe levensbedreigende infectieziekte zal uitbreken die gerelateerd is aan wonen of recreëren in de natuur, en dit zal zeker gevolgen hebben voor het veilige imago van de natuur.

5.2. Mens en natuur dichter bij elkaar

De meeste Nederlanders hebben op dit moment ruime mogelijkheden om confrontaties met dreigende situaties en elementen in de natuur te vermijden. Dat kan in de toekomst wel anders worden. Want de overheid heeft zich voorgenomen om in de toekomst 15.000 hectare extra groen in en om bestaande steden aan te leggen en nog eens 10.000 hectare groen 'mee te laten groeien met nieuwe bouwopgaven' (min. van LNV, 2000). Bij het realiseren van het groen in en om de stad zal veel aandacht worden besteed aan veiligheid, maar dan gaat het vooral om de sociale en verkeersveiligheid (Stichting Recreatie, 1999). Aan onveiligheid die kan ontstaan door natuurlijke dreigingen wordt geen aandacht geschonken in de beleidsnota's. Veel van het extra groen in en om de stad zal juist een spannend en ruig karakter krijgen, om de natuurwaarde te verhogen en tegemoet te komen aan wensen van stedelingen die behoefte hebben aan contact met de oerkrachten van natuur.

Nu is groen in en om de stad over het algemeen minder wild en bedreigend dan grootschalige natuur buiten de stad. Maar ook de grootschalige natuur buiten de stad wordt in de toekomst makkelijker bereikbaar voor mensen. De overheid is namelijk van plan om het ruige groen in en om de stad in samenhang met natuur buiten de stad aan te leggen. Vanuit de stadscentra moeten er groen-blauwe verbindingen gaan lopen door vrij toegankelijke bedrijventerreinen naar recreatief aantrekkelijke buitengebieden, waaronder uitlopers van de ecologische hoofdstructuur. Er zullen tevens tunnels en verdiepte (snel)wegen worden aangelegd om versnippering door infrastructuur tegen te gaan (Stichting Recreatie, 1999). Een gevolg hiervan zal zijn dat eventuele ziekten en andere gezondheidsrisico's van de 'wilde' natuur veel makkelijker dan vroeger bij de mensen kunnen komen. Met het wegvallen van barrières door snelwegen, bedrijventerreinen en andere bebouwing valt ook een deel van de bescherming tegen natuurlijke risico's weg. Deskundigen zijn het er nog lang niet over eens hoe groot de risico's zijn van open verbindingen tussen stedelijk groen en grootschalige natuur in het buitengebied. Maar als zich in de toekomst in de nieuwe stedelijke groengebieden een epidemie zou voordoen, dan is de link met de ecologische hoofdstructuur in de perceptie van de burgers snel gelegd; of dit nu gerechtvaardigd is of niet. De burger kan zijn angst en verontwaardiging dan makkelijk projecteren op het natuurbeleid van de overheid.

5.3. Veranderingen in de berichtgeving rond natuurrisico's

Op dit moment dragen de media vooral bij aan de instandhouding van een geïdealiseerd, eenzijdig positief beeld van de natuur. Berichten over ongelukken en gezondheidsrisico's krijgen tot nu toe relatief weinig aandacht in de media en er ontstaat geen sneeuwbaaleffect waardoor het positieve imago van de natuur of het natuurbeleid beschadigd wordt.

Maar ook de berichtgeving over natuur in de media zou in de toekomst wel eens kunnen veranderen. Er kunnen bijvoorbeeld elk moment gezaghebbende instanties of personen ten tonele verschijnen die er belang bij hebben om de natuur een negatief imago te bezorgen. Wie dit zouden kunnen zijn, valt moeilijk te zeggen. Misschien een boerenorganisatie die het gedeukte imago van de agrarische sector probeert op te vijzelen door het natuurbeleid in een kwaad daglicht te stellen? Of wellicht personen uit de wereld van bouw- en projectontwikkeling die uit frustratie dat hun bouwplannen almaar belemmerd worden door de habitatrichtlijnen uit Brussel besluiten om een gerichte anti-natuurcampagne op te starten? Met een beetje minder fantasie kan er ook een populaire politicus of (volks)partij ontstaan die aanvoelt dat een groot deel van de bevolking eigenlijk best wel bang is voor de natuur en die daarop inspeelt in zijn of haar verkiezingscampagne. Opinionleaders kunnen verschillende middelen aangrijpen om de berichtgeving in de media te beïnvloeden. Een boerenorganisatie zou bijvoorbeeld kunnen proberen om het uit de gratie geraakte 'functionele natuurbeeld', waarin wildernisnatuur wordt afgeschilderd als nutteloos en improductief, weer nieuw leven in te blazen. Opinionleaders kunnen de media ook beïnvloeden door ervoor te zorgen dat berichten over reële gevaren en gezondheidsrisico's aandacht krijgen en versterkt en verspreid worden.

6. De innovatieopgaven

Het moge duidelijk zijn dat het in dit essay geschetste toekomstbeeld waarin angst voor de natuur de overhand krijgt in de publieke opinie niet wenselijk is. Het is niet wenselijk vanuit het oogpunt van natuurbescherming, omdat dan het zo zorgvuldig opgebouwde draagvlak voor behoud en ontwikkeling van natuur in één klap wordt afgebroken. En het is ook niet wenselijk vanuit het oogpunt van het welzijn van burgers, omdat mensen die door angst beheerst worden niet kunnen profiteren van al het mooie en goede dat de natuur te bieden heeft.

De overheid staat voor de ingewikkelde innovatieopgave om angst voor de natuur een plek te geven in beleid en samenleving, zonder daarmee tegelijkertijd een ongewenste omslag in houding tegenover de natuur teweeg te brengen. Omdat mensen die bang zijn voor de natuur zelf toch al de neiging hebben om hun angst niet serieus te nemen, is het verleidelijk om niets te doen en de situatie op zijn beloop te laten. Maar zoals we in dit essay hebben betoogd, is niets doen op termijn waarschijnlijk riskanter dan nu wel actie ondernemen. Zo lang de overheid geen absolute veiligheid in de natuur kan garanderen, en dat zal ze nooit kunnen, blijft de kans bestaan dat de verborgen angst voor de natuur vroeg of laat op oncontroleerbare wijze naar buiten komt als deze in verband kan worden gebracht met reële gevaren of risico's.

Wat kan de overheid nu al doen om angst voor de natuur een plek te geven in beleid en samenleving? We zien vier soorten activiteiten of innovatieopgaven die nu al in gang zouden moeten worden gezet om ongewenste ontwikkelingen te voorkomen of bij te sturen.

6.1. Kennisopgave

Er is allereerst meer inzicht nodig in de aard en omvang van angst voor de natuur onder de Nederlandse bevolking. Hoeveel mensen zijn er wel eens bang in de Nederlandse natuur, waar zijn ze bang voor, hoe reëel is die angst, hoeveel mensen mijden bepaalde situaties of elementen in de natuur omdat ze er bang voor zijn?

Dergelijke vragen kunnen niet zomaar worden onderzocht in een gewone opiniepeiling of enquête, omdat er een taboe rust op praten over angst en de kans op sociaal wenselijke antwoorden dus groot is. Er moeten meer subtiele onderzoekstechnieken en methoden worden aangewend om informatie over angst voor natuur boven tafel te krijgen.

De innovatieopgave:

Ondanks het taboe op angst voor de natuur toch objectieve informatie verkrijgen over aard en omvang angst voor de natuur onder de Nederlandse bevolking.

Een tweede kennisopgave betreft de aard en omvang van de reële gevaren en risico's van de natuur. Is er een relatie tussen bijv. natuurontwikkeling en ecologisch beheer van stedelijk groen en toename van ziekten zoals de ziekte van Lyme? Kunnen de reële gevaren en risico's van de natuur door middel van beheersmaatregelen worden verkleind of mogelijk zelfs beheerst? Kan er een afweging worden gemaakt tussen de positieve gezondheidseffecten van natuur en de reële gevaren die aan de natuur zijn verbonden?

De innovatieopgave:

Een beter overzicht verkrijgen in de aard en omvang van reële risico's van contact met de natuur. Daarbij ook inzicht verschaffen in de relatie met beheersmaatregelen en de relatieve omvang van de risico's ten opzichte van de gezondheidsbaten van natuur.

6.2. Communicatieopgave

De overheid en natuurbeschermingsorganisaties zijn huiverig om openlijk te communiceren over reële risico's van natuur. Begrijpelijk, want uit onze analyse blijkt dat het verstrekken van dergelijke informatie ertoe zou kunnen leiden dat diepgewortelde, biologische angsten worden aangewakkerd. Terwijl de overheid mensen juist wil stimuleren om hun angst te overwinnen, zodat ze kunnen profiteren van de positieve kanten van confrontaties met de oerkrachten van de natuur.

De huidige strategie van de overheid en natuurbeschermingsorganisaties is om risico's zoveel mogelijk uit te sluiten. Daarmee wordt de suggestie gewekt dat het veilig is in de natuur, terwijl dit in werkelijkheid nooit het geval kan zijn. Als mensen er dan toch achter komen dat het onveilig is, zal de publieke verontrusting en woede vele malen groter zijn dan wanneer mensen van tevoren eerlijk en juist geïnformeerd waren over de reële risico's en gevaren van natuur.

De innovatieopgave:

Mensen informeren over reële risico's en gevaren van de natuur zonder daarmee tegelijkertijd de angst voor de natuur aan te wakkeren.

6.3. Educatieopgave

Angst voor natuur is vooral angst voor het onbekende. Doordat moderne stedelingen weinig in contact komen met natuur, weten ze niet meer hoe ze om moeten gaan met reële gevaren en risico's. Dit verhoogt de kans op calamiteiten. Als de overheid natuur in Nederland spannender en wilder maakt, dan hoort daar ook een goede educatie bij, waarin niet alleen de mooie en goede kanten van natuur worden benadrukt, maar juist ook de gevaarlijke en enge kanten.

Natuureducatie zou zich niet alleen moeten richten op de natuur, maar mensen ook meer inzicht moeten bieden in hun eigen angsten en emoties. Het is belangrijk dat elk mens weet waar angsten voor slangen en spinnen vandaan komen, en waarom hij of zij zo heftig reageert op bepaalde situaties en elementen in de natuur.

De innovatieopgave:

Kinderen en volwassenen weerbaar maken door ze te leren hoe ze om moeten gaan met reële gevaren en risico's van de natuur. Daarbij ook inzicht bieden in psychologische aspecten van angst voor de natuur.

6.4. Ruimtelijke opgave

Ruimtelijk beleid brengt mensen in contact met natuur zonder erbij stil te staan dat sommige mensen dit wellicht niet op prijs stellen. Op basis van de huidige kennis en inzichten lijkt het verstandig om geen wilde, uitdagende natuur in achterstandswijken of bij bejaardencentra te creëren. Ruimtelijk beleid moet zich ook rekenschap geven van mogelijke negatieve gevolgen van open verbindingen tussen natuur in de stad en EHS.

De innovatieopgave:

Het ruimtelijk beleid zo inrichten dat mensen beschermd blijven tegen reële gevaren van de natuur maar tegelijkertijd toch de kans krijgen om zich vertrouwd te maken met deze gevaren en hun angst te overwinnen.

Literatuur

- Berg, A.E. van den (1999). *Individual differences in the aesthetic evaluation of natural landscapes*. Proefschrift. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Berg, A.E. van den, & Berg, M.M.H.E. van den (2001). *Van buiten word je beter; een essay over de relatie tussen natuur en gezondheid*. Essay bij jaarboek Alterra 2001. Wageningen: Alterra.
- Berg, A.E. van den, Jacobs, M.H. & Langers, F. (2002). *Beleving kustveiligheid*. Rapport 583, reeks belevingsonderzoek nr .4. Wageningen: Alterra.
- Berg, A.E. & Heijne, M. ter (2004). Angst voor de natuur: Een theoretische en empirische verkenning. *Artikel geaccepteerd door tijdschrift Landschap*.
- Boon, S. den & Van Pelt, W. (2003). Verdubbeling consulten voor tekenbeten en ziekte van Lyme. Onderzoek in de huisartsenpraktijk 1994 en 2001. *Infectieziekten Bulletin*, 14-5, 162-163.
- Bosch Slabbers Landschapsarchitecten (1999). *De paden af, de lanen uit... Een ontwerpverkenning naar de mogelijkheden van struinnatuur*. Reeks Operatie Boomhut nr. 10.
- Buijs, A.E. (2000). Natuurbeelden van de Nederlandse bevolking. *Landschap*, 17, 97-112.
- Buijs, A.E. & Filius, P. (1998). Natuurbeelden in de praktijk. *De invloed van natuurbeelden en natuurvisies op gedrag en mening over het beleid*. Rapport 623. Wageningen: SC-DLO/IBN-DLO.
- Coeterier, J.F. & Schöne, M. (1999). *Struinen en landschapsbeleving*. Reeks Operatie Boomhut nr. 5. Wageningen: DLO-Staring Centrum.
- Duijm, F. (2000). Ziek van de natuur? Ziekterisico's door wonen in een natuurlijke omgeving. *GGD Nieuws*, maart 2000.
- Groen J., Gerding M.N., Jordans J.G., Clement J.P., Nieuwenhuijs J.H., Osterhaus A.D. (1995). Hantavirus infections in The Netherlands: Epidemiology and disease. *Epidemiology and Infection*, 114, 373-83.
- Hag, S.M. ten, Blankendaal, F. & Hartog, P.C. den (1999). *Ongevallen en geweld in recreatie en natuurgebieden*. Een eerste verkenning. Amsterdam: Stichting Consument en Veiligheid.
- Hartskeerl, R. & Goris, M. (2003). Import van leptospirose in 2001 afgenomen. *Infectieziekten Bulletin*, 13-8, 315-316.
- Holyfield, L, & Fine, G.A. (1997). Adventure as character work: The collective taming of fear. *Symbolic Interaction*, 20, 4, 343-63.
- Hoogendam, E. & Rens (1998). *Struinnatuur: over recreatie en "robuuste" natuur*. Den Haag. Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum.
- Jung, C.G. (1964). *Man and his symbols*. New York: Dell.
- Kahn, P.H. (1997). Developmental psychology and the biophilia hypothesis: children's affiliation with nature. *Developmental Review*, 17, 161.
- Kasperson, R.E., Renn O. & Slovic, P. (1988). The social amplification of risk: A conceptual framework. *Risk Analysis*, 8, 177-187.

- Kellert, S.R. (1997). *Kinship to mastery: Biophilia in human evolution and development*. Washington, DC: Island Press.
- Kaplan, S. & Kaplan, R., (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. New York: Cambridge University Press.
- Koole, S.L. & Berg, A.E. van den (2004). Paradise lost and reclaimed: A motivational motives analysis of human-nature relations. In: Greenberg, J., Koole, S.L. & Pyszczynski, T. (Eds.), *Handbook of experimental existential psychology*. New York: Guildford.
- Koppen, C.S.A. van (2002). *Echte natuur. Een sociaaltheoretisch onderzoek naar natuurwaardering en natuurbescherming in de moderne samenleving*. Proefschrift. Wageningen: Wageningen Universiteit.
- LeDoux, J.E. (1995). Emotion: Clues from the brain. *Annual Review of Psychology*, 46, 209-235.
- Larson, C.L., Burghy, C.A., Schaeffer, H.S., Anderle, M.J. & Davidson, R.J. (2002). *Fear is fast in phobics: The time course of amygdala activation in response to fear-relevant stimuli*. Poster presented at the 42nd Annual Conference of the Society for Psychophysiological Research, October 2-6, 2002. Washington D.C., USA.
- McNally, R.J. (1987). Preparedness and phobias: A review. *Psychological Bulletin*, 101, 283-303.
- Metz, T. (1998). *Nieuwe natuur: Reportages over veranderend landschap*. Amsterdam: Ambo.
- Middelkoop, M. van & Veer, M. (2002). *Mensen en de natuur: Recreatief gebruik van natuur en landschap*. Den Haag: Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer & Visserij (1990). *Natuurbeleidsplan*. Den Haag: Ministerie van LNV.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer & Visserij (2000). *Natuur voor mensen, mensen voor natuur*. Nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw. Den Haag: Ministerie van LNV.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat (2000). *Anders omgaan met water: Waterbeleid in de 21e eeuw*. Den Haag, Ministerie van V&W.
- Nash, R. (1982). *Wilderness and the American mind*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Öhman, A., & Mineka, S. (2001). Fears, phobias, and preparedness: Toward an evolved module of fear and learning. *Psychological Review*, 108, 483-522.
- Passchier-Vermeer W., Kluizenaar Y. de, Steenbekkers J.H.M., Dongen J.E.F. van, Wijlhuizen G.J., Miedema H.M.E. (2001). *Milieu en Gezondheid 2001, overzicht van risico's, doelen en beleid*. Publ. nr. 2001.95. Leiden, TNO-PG.
- Pidgeon, N., Kasperson, R.E. & Slovic, P. (2003). *The social amplification of risk*. Cambridge University Press.
- Raad voor het Landelijk Gebied (2003). Voor een dubbeltje op de eerste rang: *Briefadvies van de Raad voor het Landelijk Gebied over het natuurbeleid*.
- Remmers, J. (2001). *Op groene gronden: Toekomstvisie 2030, duurzame landbouw in harmonie met de natuur*. Utrecht: Stichting Natuur en Milieu.
- Schama, S. (1995). *Landscape and memory*. London: HarperCollins.

- Schellekens, J.F.P. (2003). Lyme-borreliose: De betekenis voor de volksgezondheid. *Infectieziekten Bulletin*, 14, 164-167.
- Schouten, M.G.C. (2001). *De natuur als beeld in religie, filosofie en kunst*. Utrecht: KNNV.
- Sociaal Cultureel Planbureau (2001). *De sociale staat van Nederland*. Den Haag: SCP.
- Stichting Recreatie Kennis- en Informatiecentrum (1999). Grote stedenbeleid en groenimpuls. Brochure in opdracht van ministerie van LNV.
- Thacker, C. (1983). *The wildness pleases: the origins of romanticism*. London: Croom Helm.
- Ulrich, R.S. (1993). Biophilia, biophobia and natural landscapes. In: Kellert, S.R. & Wilson, E.O. (Eds.). *The biophilia hypothesis*. Washington, DC: Island press.
- Vasterman, P. (2003). Media-hypes en de selectieve uitvergroting van risico's. *Infectieziekten Bulletin*, 14-3, 86.

Deel 2:

Verslag van het debat

op 24 oktober 2003 te Bunnik

1. Inleiding

Op 24 oktober 2003 is een eerder concept van het essay uit deel 1 van deze bundel gepresenteerd en bediscussieerd met een dertigtal geïnteresseerden en deskundigen. Op deze bijeenkomst werd ook gediscussieerd over de herkenbaarheid van het probleem en bekeken in hoeverre deze nieuwe insteek kan leiden tot innovatieve projecten.

Mevrouw van den Berg valt het op dat de natuurbeleving in ons land louter positief wordt benaderd. Maar er zijn wel degelijk mensen die een diepgewortelde natuurangst hebben. Alleen schaamt men zich daarvoor. Het is taboe om erover te praten. Maar er zijn groeiende gronden om inderdaad bang te zijn. Zo neemt het aandeel van ruige natuur in ons land toe en worden bezoekers gestimuleerd van het rechte pad af te wijken en te gaan struinen door de (wilde) natuur. Het natuurbeleid sluit echter de ogen voor mogelijke risico's die dat met zich meebrengt, zoals een hogere kans op ziektes. De combinatie van reële gevaren en verborgen angsten werkt als een tijdbom onder het huidige natuurbeleid. Om te voorkomen dat het draagvlak van het natuurbeleid afkalft, bijvoorbeeld door incidenten, dienen volgens Van den Berg de overheid en de beheersorganisaties de bezoekers te wijzen op mogelijke gevaren, zonder echter dat dit te veel wordt benadrukt omdat anders mensen juist bang worden gemaakt.

Tijdens het debat over het essay werd duidelijk dat de begrippen 'angst' en 'gevaar' te beladen zijn in verband met de natuur. Roken en autorijden zijn gevaarlijker. Liever spreken de deelnemers over kleine risico's die soms gepaard kunnen gaan met een gezonde spanning. Door vervreemding en onbekendheid kan die gezonde spanning soms onnodig omslaan in angst. De (wilde) natuur kan juist een attractie zijn die beleefd moet worden, eventueel zelfs tegen betaling. Vervang 'angst' daarom liever door (gebrek aan) 'respect voor de natuur', verkregen door eigen ervaring. Om vervreemding van de natuur en onwetendheid over mogelijke gevaren op te heffen dienen mensen, zoals wijkbewoners, meer bij hun directe groene leefomgeving te worden betrokken. Omgang met de natuur is een sociaal leerproces. Hier ligt een belangrijke taak voor opvoeding en onderwijs.

Overigens kan de overheid volledig veilige natuur nooit garanderen, concluderen de debaters. Het leven is nu eenmaal risicovol. Er is echter een verschil in opvatting en kennis tussen publiek en beheerder over wat gevaarlijk is. De communicatie over mogelijke risico's in de natuur moet daarom opener en realistischer worden. Alleen dan kan de consument afgewogen keuzes maken over zijn eigen handelen in de natuur. De eigen verantwoordelijkheid van de bezoeker wordt door ieder benadrukt.

Het gevoerde debat resulteerde in een aantal concrete projectvoorstellen op het gebied van kennis, communicatie, educatie en ruimtelijke inrichting.

2. Doel van de middag

Nico Beun licht het doel van de middag toe. De bijeenkomst is georganiseerd door InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, een onafhankelijk netwerk van vernieuwende personen, ingesteld door de rijksoverheid. Het initieert en begeleidt innovaties. Deze middag staat 'angst voor de 'natuur' centraal. Op dit thema rust een taboe. Dat wil het InnovatieNetwerk graag veranderen door er met de aanwezigen over in gesprek te gaan naar aanleiding van het essay 'Verborgene angst voor de natuur', geschreven door Agnes van den Berg van Alterra. Twee vragen staan hierbij centraal: herkent u de problemen in het essay en welke innovatieve projecten kunnen worden ontwikkeld?

3. Eigen angstervaringen

Het debat staat onder leiding van Peter Smeets van Alterra. Ter introductie krijgen alle deelnemers eerst de kans om in twee zinnen hun eigen angstervaring in de Nederlandse natuur te omschrijven. Een greep hieruit. Aangevallen door een kolonie broedende zilvermeeuwen op Schiermonnikoog, de vogels hadden het massaal voorzien op het hoofd van de belaagde. Als tienjarige in de wei op de hoorns van een koe genomen. Bij de redding van een pony in het veen zelf weggezakt. Het overzwemmen van een rivier die breder is dan gedacht. Zeilen op de Biesbosch met zware storm. Fietsend door de Zeeuwse polder bij heftig onweer en de bliksem vlakbij zien inslaan. Bij het wadlopen achterop geraakt en tot aan de knieën weggezogen in het slik. Meegesleurd door een draaikolk in de Waal. Door het ijs gezakt bij het schaatsen. Fikkie stoken op de heide dat uit de klauwen liep en bijna niet te blussen was. Bijna verdronken bij het herhalend mislukken van het omdraaien van een omgeslagen kano in de branding. Bij het spitten in de achtertuin onverwacht stuiten op een wespennest in de grond.

Opvallend is dat men soms niet de natuur zelf, maar de context van de natuur als decor ervaart voor bedreigende situaties. Zoals de confrontatie in het bos met een agressieve jachtopziener met geweer, een enge man in het stadspark met een pitbull of een potloodventer. Deze vorm van angst voor de aanwezigheid van 'rare mensen' in de natuur is overigens niet in het essay terug te vinden. Slechts twee van de dertig deelnemers zeggen nooit bang te zijn in de natuur.

4. Presentatie van het essay

Agnes van den Berg presenteert haar essay 'Verborgen angst voor de natuur'.

Geschiedenis

Mensen hebben van oudsher geprobeerd zich te beschermen tegen de gevaren van de natuur. In de Middeleeuwen bood de stad bescherming. De natuur buiten de steden was een broedplaats van ziekten en plagen. De liefde voor de natuur uitte zich binnen de stadsmuren door aanleg van tuinen voor aangename verpozing in het groen.

In de Renaissance beginnen stedelingen steeds meer terug te verlangen naar de natuur buiten. Dan gaat het wel om natuur die zonder dreiging en gevaar is. Deze zogenoemde Arcadische traditie kan worden gerealiseerd door domesticatie en cultivering van de natuur. Dit aangeharkte 'landschap' wordt gezien als een plek om zorgeloos te genieten en tot rust te komen.

In de Romantiek (18e eeuw) ontstaat voor het eerst waardering voor ongecontroleerde, wilde natuur. Wildernis wordt een bron van spiritualiteit en persoonlijke groei voor een kleine elite. Het maakt confrontaties mogelijk met de eigen angst. Dat wordt vooral symbolisch uitgedrukt in verhalen en schilderijen. In de praktijk vindt evenwel een grootschalige ontginning plaats van 'onland' (zoals heide- en veengronden).

Anno 2003 zijn er dankzij het natuurontwikkelingsbeleid meer mogelijkheden om het verlangen naar wildernis in de praktijk te brengen (voor meer mensen). Natuur is tegenwoordig vooral voor stedelingen een bron van rust en ontspanning. Daarnaast is de natuurbeleving ook een bron van persoonlijke groei en betekenisverlening of zingeving. Belangrijk hierbij is dat de verantwoordelijkheid voor omgaan met risico's in de natuur ligt bij de overheid en de beheerorganisaties; niet bij de bezoeker.

Ontzag

De angst voor natuur is nooit volledig, maar betreft altijd slechts een deelaspect, zo blijkt uit belevingsonderzoek. Mensen noemen gevaarlijke - of vermeend gevaarlijke - elementen die tegelijk bewondering of ontzag afdwingen. Angst en ontzag zijn dus keerzijden van dezelfde medaille. Het gaat om natuurkrachten (storm, bliksem), water, bossen, grote dieren, kleine dieren, insecten en dode dieren. Een voorbeeld. 'Het allermooiste vind ik de zee. Dat dreigende, dat woeste dat ervan uit kan gaan. Ja, daar hou ik van. Je ervaart er ook een gevoel van vrijheid. Je kan er doen wat je wil, die eindeloze horizon. En dat gebulder van de golven. Dat vind ik heel indrukwekkend.' Iemand anders heeft respect voor grote dieren. "Ik kan echt genieten van de Dongevallei als ik daar met mijn hond wandel. De Schotse Hooglanders vind ik altijd prachtig om naar te kijken. Vooral als die tot aan hun buik in het water van de Donge staan. Die beesten gaan echt hun eigen gang."

Belevingsonderzoek

Het schaarse belevingsonderzoek levert tot nu weinig informatie. Toch zijn er inmiddels enkele feiten bekend. Zo vinden mensen met een arcadisch natuurbeeld een foto van een hertkadaver “eng, zielig en griezelig”. Mensen met een wildernisnatuurbeeld vinden het daarentegen mooi en natuurlijk (Buijs en Filius, 1998). Uit een studie van Coeterier en Schone (1999) blijkt dat de meeste mensen wel struinnatuur willen, terwijl de helft een eindje om loopt als ze grote grazers zien staan.

Op de vraag “Bent u wel eens bang geweest in de natuur?” komen er stevast twee typen antwoorden. Men vond de ervaring op het moment eng, maar achteraf spannend en indrukwekkend (angstig-existentiële ervaring. Anderen reageren met: eens, maar nooit weer (angstig-vermijdende ervaring). Een voorbeeld van dit laatste. “Ik heb me een keer laten overhalen voor een wadlooptocht, helemaal van de vaste wal naar Schiermonnikoog. Alles ging goed, tot we bij een stuk kwamen waar iedereen tot aan zijn knieën in de modder zakte. Ik werd helemaal weggezogen en kon het nauwelijks volhouden. Ik heb het gered, maar ik zal nooit vergeten hoe benauwd en ellendig ik me toen voelde. Dat was dus eens maar nooit weer.”

Natuurangst is terecht

Er zijn twee oorzaken van angst voor de natuur te onderscheiden. Om te beginnen is er de aangeboren instinctieve angst voor natuur (biofobia). Zo zijn meer mensen bang voor slangen en spinnen dan voor auto's. Andere mogelijke reden, veruit de belangrijkste oorzaak, is de angst voor het onbekende. Vervreemding van en gebrek aan kennis over de natuur liggen hieraan ten grondslag.

Er is in het onderzoek en het beleid opvallend weinig aandacht voor angst voor de natuur. Mensen schamen zich blijkbaar voor natuurangst, want de algemene teneur is dat het toch veilig is in de Nederlandse natuur. Natuurangst is het laatste taboe in Nederland.

Maar er bestaan wel degelijk reële risico's in de natuur. En die nemen alleen maar toe doordat er steeds meer ruige natuur wordt ontwikkeld en het publiek wordt aangeemoedigd van de gebaande paden af te wijken en de (wilde) natuur in te trekken. De risico's van water op een rij levert overstromingen, verdrinking en allerlei mogelijke ziektes (ziekte van Weil, Hepatitis A, Dysenterie, E.coli, zwemmersjeuk, giardia). In bossen kun je verdwalen of een afgebroken tak op je hoofd krijgen. Je kunt worden vergiftigd door een adderbeet, door inademing van stuifmeel van sommige bomen, door inslikken van paddestoelen, hulst, kamperfoelie of door huidcontact met een berenklaauw. Je kunt de ziekte van Lyme krijgen door een tekenbeet, hondsdolheid door een beet van een vleermuis of vos, en huidirritatie oplopen door contact met rupsharen.

Tijdbom

Al deze risico's, die overigens niet in verhouding staan tot angst, zijn als een tijdbom onder het huidige natuurbeleid, dat niet open is. Want wat gebeurt er bij een onverwachte 'ramp', zoals grootschalige sterfte onder grazers, de uitbraak van een plaag of

ongeneeslijke ziekte, een wild paard doodt een mens? De natuur verliest haar veilige imago en de angst krijgt dan een reële voedingsbodem. En omdat de overheid verantwoordelijk wordt gesteld, vermindert het draagvlak van het natuurbeleid.

Om dat te voorkomen zijn een viertal innovaties nodig. Kennisopgave: ondanks schaamte en taboe toch objectieve informatie verzamelen over aard en omvang van natuurangst onder Nederlandse bevolking. Communicatieopgave: mensen informeren over reële risico's en gevaren zonder dat daarmee tegelijkertijd angst wordt aangewakkerd. Educatieopgave: kinderen en volwassenen leren omgaan met reële gevaren van de natuur. Meer eigen verantwoordelijkheid recreant en andere gebruikers. Ruimtelijke opgave: risico's zoveel mogelijk verkleinen, maar mensen toch de kans bieden om vertrouwd te raken met wilde natuur.

5. Discussie

Na de toelichting van Agnes van den Berg is er gelegenheid tot vragen stellen.

Algemene teneur is dat men het begrip 'angst' te beladen vindt, het psychologiseert het probleem te veel. Liever spreken de meeste deelnemers over kleine risico's van de natuur en hoe daarmee om te gaan als beleidsmaker, beheerder en bezoeker.

Een andere opmerking is dat het onderwerp te veel wordt toegespitst op de recreant. Ook een boer is 'bang' voor de natuur, bijvoorbeeld voor akkerdistels op zijn veld of het uitblijven van regen. Daarnaast wordt opgemerkt dat in het onderzoek giftige paddestoelen en bosbessen niet als mogelijk gevaar worden genoemd. Volgens Van den Berg komt dat doordat de reële risico's van de natuur anders zijn dan de ervaren angsten die vooral worden ingegeven door onwetendheid. Angst voor de natuur is angst voor het onbekende, aldus Van den Berg. Bij de voorlichting over mogelijke risico's door natuurbeheerders moet echter worden gewaakt dat men geen slapende honden wakker maakt en de verborgen angst bij het publiek juist aanwakkert. Hier ligt volgens Van den Berg een belangrijke communicatieopgave.

Ten slotte wordt gevraagd waarom het vraagstuk niet in een breder kader is geplaatst. Zowel historisch als geografisch neemt Nederland immers een bijzondere plaats in. Van den Berg beaamt dat, maar door de beperkte tijd en de omschreven opdracht is zij daar niet aan toegekomen.

6. Discussiethema's

Na de theepauze en een korte wandeling door de natuur van Amelisweerd, met gelegenheid tot griezelen bij een 'enge' expositie over spinnen, is het tijd voor discussie over het essay. Hierbij wordt de zogenoemde open space-techniek toegepast. Dit is een snelle en efficiënte manier om verschillende ideeën in de groep beknopt in kaart te brengen en al discussiërend te komen tot voorstellen voor innovatieprojecten. De deelnemers verdelen zichzelf in kleine groepjes rondom onderwerpen die door de bedenkers in één zin zijn geformuleerd op een A4'tje. Als je wilt praat je mee, als je naar een andere groep wil, is dat ook prima. Het is ook mogelijk afzijdig aan de bar van gedachten te wisselen met anderen. Bij het debat gelden vier principes: *whenever it starts is the right time, who ever comes is the right people, whatever happens is the only thing that could have, when it's over it's over*. Bij elke groep maakt een persoon een kort verslag van het gesprek.

Op deze manier zijn tien thema's besproken. Een korte omschrijving van de discussie per stelling en -indien gegeven- een afrondend projectvoorstel.

Angst moet!

Vroeger schikte de mens zich naar de natuur. Sinds de Romantiek (18e eeuw) is dat andersom. De natuur wordt ingericht om de mens te behagen en zich veilig te voelen. Ergo, we hebben nooit echte natuur in dit land. Maar de laatste jaren willen we weer dat de mens zich schikt naar de natuur. De bijhorende risico's van de wildernis worden echter niet geaccepteerd. Dat is tegenstrijdig. Zo mag je een gebied waar de natuur wild is, de Oostvaardersplassen, zelfs niet in. Dat moet anders. Wilde natuurgebieden moeten de Six Flags van groen Nederland worden. Beleef het avontuur van de natuur. Spanning is gezond en kan aantrekkelijk zijn, want mensen hebben behoefte aan een kick. Je maakt elke dag een bepaalde hoeveelheid adrenaline aan die je gekanaliseerd kwijt moet. Dat kan onder meer in de wilde natuur, die gevaarlijk is en enige lef vraagt om die te betreden. Men kiest er zelf voor om erheen te gaan. Wie niet wil, die blijft maar thuis. Daarnaast dient ook ruimte te blijven voor veilige natuur, zoals tuinen en parken. We moeten beide vormen aanbieden; voor elk wat wils.

Ik ben niet bang

Soms willen mensen juist wel bang zijn. Angst is iets anders dan bang zijn of spanning. De natuur moet spannender en aantrekkelijker worden gemaakt, zodat je het duur kunt verkopen. Mensen zoeken immers gevaarlijke situaties juist op, getuige de lieden die geld neertellen om te gaan bungeejumpen. Gezamenlijk projectvoorstel van 'Ik ben niet bang' en 'Angst moet!': hoe kun je angst in de natuur commercialiseren? Zijn mensen bereid geld neer te tellen om angst te beleven? Wilde natuur als betaalde attractie.

Hypocriet: Roken en autorijden is pas gevaarlijk

Het is goed te wijzen op risico's van de natuur. Maar dan moet de voorlichting wel met de juiste vergelijkingen komen. Autorijden, roken, sporten en wonen in West-Nederland (overstromingsgevaar) zijn gevaarlijker dan wandelen door de natuur. Het leven is echter nooit zonder risico's. Maar de mensen zijn zelf verantwoordelijk voor hun gedrag. We hebben geen recht op veilige natuur. En die is ook niet te bieden. Daarom mag die indruk niet worden gewekt door de overheid en de natuurbeheerders. De aaibaarheid van de natuurcommunicatie moet minder. We moeten reëel zijn. Geen projectvoorstel.

We worden bang gemaakt

Angst wordt door natuurbeschermers bewust ingezet als instrument, zodat mensen met hun vingers van de natuur afblijven. Kijken mag, aankomen niet. Dergelijke 'kijk-natuur' is saai en wekt bovendien vervreemding in de hand. Je kunt andere vormen van natuurbeleving stimuleren. Daar horen wel andere omgangsvormen bij, en die ontbreken nog. Zo is er geen informatie over eetbare paddestoelen te krijgen. Projectvoorstel: Hoe en waar ontwikkel je plekken met multizintuignatuur (kijken, voelen, ruiken, proeven)? Liefst midden in de stad, met veel kinderen.

Sociale veiligheid en natuur in spannende groene zones dicht bij de stad

Niet alle natuur hoeft veilig te zijn. Veiligheid is wel van belang als je mensen wil uitnodigen de natuur in te gaan en er gebruik van te maken. Veiligheid heeft alles te maken met de inrichting van een woongebied en is een sociaal proces. Bij de natuurbeleving, die samenhangt met woongenot, staat waardenoverdracht centraal. Mensen moeten betrokken zijn bij hun directe leefomgeving. Overigens staan soms de verzorgde (Arcadische) natuur en de wilde natuur veel dicht bij elkaar dan we denken. Zo kun je best wilde natuur midden in de stad realiseren. Projectvoorstel: onderzoeken van manieren van toe-eigening van de natuur samen met de wijkbewoners.

Noem het geen 'angst' maar 'respect'

Angst heeft een goede functie en zet aan tot het nemen van eigen verantwoordelijkheid. Maar angst moet in de communicatie niet naar voren worden gebracht. Want praten over angst wekt angst op. Spreek daarom liever over 'respect voor de natuur'. Je moet de mensen de ervaring met spanning zelf laten ondergaan, want dat leer je niet uit een boekje. Spanning is een positief aspect van risico nemen. Risico's moet je niet wegpraten. Er mag - en moet zelfs - gewezen worden op de mogelijke risico's, zoals bij autorijden, maar die mogen de beleving niet gaan overheersen. Reflectie door eigen ervaring is van belang om te weten wat gevaarlijk is en wat niet. Net als in de bergen weten wanneer je terug moet. De nadruk bij spanningzoekers in de natuur moet blijven liggen op de eigen keuze tot handelen. Projectvoorstel: Nadere omschrijving van het begrip 'angst' in relatie tot de natuur.

Risicomanagement

Er is een kloof tussen perceptie van risico bij het publiek en de beheerders. Er is een groot verschil in kennis en opvattingen tussen beide. Zo gaan bij een storm extra veel mensen naar het strand of bos, terwijl het dan juist gevaarlijk is. Het is dus niet zozeer risicomanagement, maar meer risicowerend optreden door de beheerder. Er moet echter niet te veel nadruk worden gelegd op angst voor de natuur en waken voor buiten-proportionele aandacht voor dit fenomeen in de pers. De beheerder moet wel inspelen op de actualiteit van incidenten in de natuur. Wellicht is het een idee om de natuurgebieden in de gids van Natuurmonumenten te voorzien van een waarschuwingslogo, zoals een spin, of in het ergste geval een doodshoofd.

Projectvoorstel: Maak de spanning zichtbaar tussen perceptie van het publiek en de opvattingen/kennis van de beheerder en kijk hoe daar het beste over gecommuniceerd kan worden.

Nederlanders moeten leren omgaan met natuurlijke processen

Het zou wenselijk zijn als mensen leren risico's te accepteren. Rekening houden met wateroverlast in de uiterwaarden zou weer normaal moeten worden. Vergunning om daar te wonen op eigen risico dient mogelijk te zijn. Echter, elke culturele beschaving is altijd geneigd om de risico's terug te dringen. Het is blijkbaar de natuur van de mens om in de natuur in te grijpen. Toch kan het geen taak zijn van de overheid om de risico's volledig weg te nemen. Het leven is nu eenmaal risicovol en men moet worden gewezen op de eigen verantwoordelijkheid. Zo is bekend dat het eten van kip de consument mogelijk besmet met salmonella. Maar de keus blijft aan de consument. Die keuze wordt vooral bepaald door zijn kennis. Kennis over de natuur moet daarom weer een vak worden op school om de onwetendheid tegen te gaan en goed afgewogen keuzes te kunnen maken in mogelijk dreigende situaties in de natuur.

Projectvoorstel: Verken de mate van acceptatie van wateroverlast voor het wonen in of nabij de uiterwaarden en in de kustzone.

Omgaan met angst kun je leren

Net als fietsen en zwemmen kun je leren om te gaan met angst. Vallen van je fiets doet zeer, maar is een ervaring om beter te leren fietsen. Perceptie van gevaren verandert in de loop der tijd. Dat leer je niet van televisie, maar moet je zelf meemaken. Hoe hoger de opgedane kennis, hoe kleiner de kans dat er iets fout gaat. Als jong kind kun je het beste leren de risico's in te schatten. Hiertoe moet niet zozeer de angst, maar de vervreemding van de natuur worden opgeheven. Daar ligt het fundament voor de educatieopgave. Ouders en opvoeders: Neem jonge kinderen aan de hand mee de natuur in.

Projectvoorstel: Welke educatieve methode is het meest effectief om de vervreemding van de natuur op te heffen?

Natuur is een evenement als de Efteling, met dezelfde veiligheidseisen (vinden de mensen)

Beheerders en natuurbeschermingsorganisaties hebben een ander attractiebeeld van de natuur dan de consument. Leidt dat tot verlies van een deel van de doelgroep of biedt het juist een verrijking en verdieping? Om te beginnen zou je de overheid of de beheerder niet meer als eindverantwoordelijke voor ongelukken moeten kunnen aanspreken, zoals nu het geval is. De mensen moeten zelf verantwoordelijk en aansprakelijk kunnen worden gesteld voor hun daden. Cruciaal hierbij is dat mensen alert worden gemaakt. Ze moeten leren om oplettend de natuur in te gaan. Angst is hierbij een slechte raadgever, maar wel een goede binnenkomer om de juiste alertheid te kweken.

Projectvoorstel: Kijk hoe consumenten reageren als de mogelijke risico's van het betreden van bepaalde gebieden worden benoemd en benadrukt. Blijven ze weg of komen ze juist? Voorbeeldgebieden zouden kunnen zijn Hoogvliet en de Millingerwaard.

Deelnemers

Abma, de heer R.	Stichting Recreatie Kennis en Innovatiecentrum
Bade, de heer T.	KPMG
Boersema, de heer J.J.	VU-Blaise Pascal Institute
Boeschoten, de heer H.A.	Stafbureau Staatsbosbeheer
Braat, de heer L.	Milieu- en Natuurplanbureau
Brinkhuijsen, mevrouw M.	Alterra
Deelstra, de heer T.	The International Institute for the Urban Environment
Doets, de heer R.J.	Ministerie van LNV/Directie Natuur
Heijnen, mevrouw A.	CNME Maastricht/Vivre
Helmer, de heer W.	Stichting Ark
Hoogenstrijd, de heer G.J.	RMNO
Huitzing, de heer D.A.	Ministerie van LNV/DWK
Keuchenius, de heer A.	Abu Melle – journalistieke producties
Knapen, de heer F. van	Universiteit Utrecht
Koppen, de heer C.S.A. van	Wageningen UR
Kras, de heer M.	The International Institute for the Urban Environment
Kuijken, de heer K.	Ministerie van LNV/Directie Platteland
Kuiper, de heer N.A.	Stichting Bos en Hout
Lans, de heer H. van der	Ecoplan Natuurontwikkeling
Leeuwen, de heer B.H. van	Raad voor het Landelijk Gebied
Nemeth, de heer R.	Vereniging Natuurmonumenten
Oostenbrugge, de heer R. van	Alterra
Piek, de heer H.	Vereniging Natuurmonumenten
Poel, mevrouw M. van de	Vereniging Natuurmonumenten
Schürmann, de heer C.L.	CITES-Commissie
Tersteeg, de heer J.	Alterra
Vries, mevrouw E. de	EC-LNV
Walter, de heer J.	Ministerie van LNV
Zonneveld, mevrouw T.	Vereniging Natuurmonumenten
Organisatie:	
Berg, mevrouw A. van den	Alterra
Beun, de heer N.J.	InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster
Heijne, mevrouw M. ter	Katholieke Universiteit Nijmegen
Hillebrand, de heer J.H.A.	InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster
Jaeger, de heer P. de	Journalist – Persbureau Agrajager
Smeets, de heer P.J.A.M.	Alterra
Afgemeld:	
Blok, de heer J.	Staatsbosbeheer
Gosseling, de heer H.J.	Kenniscentrum IVN